
/ 68

चांदोबा

जानेवारी १९९५

मी माझं होमवर्क वाटून दिलं, काही गणितं केली,
तर काही पॅटर्नस्, अन् वाटून दिली माझी मॉर्टनस्.

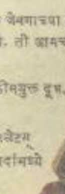

MORTON
SWEETS

जीवनाचे अनुपम माधुर्य

मॉर्टन कन्फेक्शनरी अ‍ॅन्ड मिल्क प्रॉडक्टस् फॅक्टरी
पो. ऑ. मढौरा-८४१४१८, जिल्हा-सारन, बिहार.

CCJM-2/93 MAR

विश्व - समाचार

हैती मध्ये लोकशाही राजवट

१५ ऑक्टोबर हा हैतीच्या इतिहासातील एक महत्त्वाचा दिवस होता. या दिवशी हैतीचे लोकप्रिय पुढारी जीन बेरट्रंड अरिस टेंड आपले प्रवासी जीवन संपवून अध्यक्ष-पदाची सूत्रे सांभाळण्यासाठी हैतीला परत आले होते. देशाला सेनेच्या हुकुमशाहीतून मुक्त करून तेथे लोकशाही प्रस्थापित करण्यासाठी सन १९९१ पासून चळवळ सुरू झाली होती. हुकुमशहा सेनापति लेफ्टेनंट जनरल रावोल सेड्रास यांच्यावर अमेरिकेने दडपण आणले.

अमेरिकेचे माजी अध्यक्ष जिमी कार्टर यांनी तीन वर्षांपूर्वी पासून या बदलाच्या दिशेने प्रयत्न सुरू केले होते.

१९९० मध्ये पहिल्यांदा निवडणूक झाली. या निवडणुकीत अरिस टेंड हे अध्यक्ष-पदावर निवडून आले. पण अवघ्या सात महिन्यात त्यांना अध्यक्ष-पद सोडावे लागले.

क्रिस्तोफर कोलंबसने ५०० वर्षांपूर्वी अमेरिका शोधून काढली. त्याच वर्षी म्हणजे सन १४९२ मध्ये हैती देश ही प्रकाशात आला. या द्वीपाचे नांव ठेवले गेले 'हिस्पनोला'. याचा अर्थ छोटा स्पेन. स्थानीय रेड इंडियन पाया हैती म्हणत असत. या देशाच्या पश्चिमी भागाला अजून ही हैतीच म्हणतात. पूर्वेकडील भाग 'डोमिनिकन रिपब्लिक' बनला.

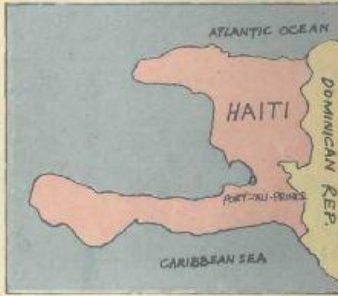
हे द्वीप फार सुंदर आहे. स्पेन मधून लोक आले आणि इथे वसले. स्थानिक रेड-इंडियन लोकांना त्यांनी आपल्या दबावाखाली ठेवले. सत्राव्या शतकात हे फ्रेंचांच्या ताब्यात आले. आणि हा एक समृद्ध देश बनला. अठराव्या शतकाच्या शेवटी फ्रान्स मधे राज्य-क्रान्ति झाली, नि फ्रान्सच्या ताब्यातील अनेक देश बंड करून उठले. अनेक देशांनी आपल्या स्वातंत्र्याची घोषणा केली. हैती या देशांपैकी एक होता. असे म्हणतात की आपले आधिपत्य टिकविण्यासाठी नेपोलियनने काही सैनिक हैतीला पाठविले होते, पण ते तेथून पळून आले. कारण त्या वेळी तेथे विषम-ज्वराची साथ पसरली होती. १ जानेवारी १८०४ रोजी हैतीने आपणास स्वतंत्र घोषित केले.

सन १९१५ पासून हैती अमेरिकेच्या अधीन राहिला. वीस वर्षांनंतर इथे अनेक वेळा बंडाळी झाली. १९५७ मध्ये डा. फ्रांकोइस डुवालियरने सर्व अधिकार आपल्या हाती घेतले. त्याच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा जीन क्लॅड डुवालियरने राज्य-सत्ता सांभाळली. सन १९८६ मध्ये त्याला आपला देश सोडून जावे लागले. लोकशाही पद्धतीने मी राज्य करीन अशी सेनापति लेफ्टेनंट जनरल नांफीने ग्वाही दिली होती. पण प्रत्यक्षात तो तसे करू शकला नाही. १९८८ मध्ये त्याला ही पदच्युत व्हावे लागले. सहा महिन्यांनी बंडखोरांच्या मदतीने त्याने सत्ता हस्तगत केली, पण त्याला पुन्हा पदच्युत व्हावे लागले. यानंतर इथे लोकशाही राजवट सुरू झाली, पण सेनाधिकाऱ्यांचाच वरचष्मा राहिला.

जीन बेरट्रंड अरिस टेंड यांचा जन्म पोर्ट ऑफ सॅल्यूट येथील एका गरीब कुटुंबात झाला. लहानपणीच

Restore

आपल्या वडिलांच्या मृत्यूनंतर ते आपल्या आई बरोबर राजधानी पोर्ट ऑफ प्रिन्सला आले. येथील एका कॅथॉलिक शाळेत त्यांचे शिक्षण झाले. यामुळे गरीबांची सुख-दुःखे त्यांना चांगली समजली. सन १९२० मध्ये जरी त्यांनी धर्म-प्रचारचे कार्य सुरु केले, तरी ते गरीब लोकांच्या बरोबर त्यांच्या झोपड्यांतून रहात असत. यामुळे सामान्य जनतेला त्यांच्याबद्दल आदर व विश्वास वाटे. जनतेने मनःपूर्वक त्यांना साथ दिली आणि डुबालियरच्या कौटुंबिक हुकुमशाही विरुद्ध आवाज उठवला. त्यांनी अगदी उघड उघड बंड आरंभिले. हैतीचे पुढारी अरिस टॅंड यांच्या नेतृत्वाखाली या महत् कार्याचा प्रारंभ झाला. सन १९८६ मध्ये डुबालियरची सत्ता झुगारून देण्यात आली. यानंतर ही अरिस टॅंड लोकशाही राज्य-प्रणाली सुदृढ करण्याचे काम करीत राहिले. शासनाच्या विरुद्ध बंडखोरी करण्यामुळे धर्म-मार्तंड रागावले. कॅथॉलिक लोकांनी त्यांच्यावर बहिष्कार टाकला. ते जाति-भेदाला प्रोत्साहन देत आहेत असा त्यांच्यावर आरोप केला गेला. सन १९९० मध्ये जेव्हा निवडणुकांची घोषणा झाली, तेव्हा अरिस टॅंडला शंका होती की निवडणूक स्वच्छ वातावरणात व न्यायपूर्ण रीतीने होणार नाही. म्हणून त्यांनी तिचा बहिष्कार केला. पण शेवटच्या क्षणी ते स्वतःच एक उमेदवार म्हणून निवडणुकीच्या रंगणात उतरले व प्रचंड मते मिळवून निवडून आले.

अध्यक्ष अलिस टॅंड यांचे विचार साम्यवादी आहेत असा समज होता. म्हणून देशाच्या गरीब जनतेसाठी त्यांनी ज्या योजना आखल्या, त्यांच्याशी अमेरिकन सरकार सहमत झाले नाही. लोकशाहीचा विरोध करणाऱ्या काही लोकांनी सेनेच्या मदतीने त्यांना अधिकार-पदावरून उतरविण्याचा प्रयत्न केला. आणि सन १९९१ मध्ये त्यांच्या या प्रयत्नांना यश ही आले. हैतीत पुन्हा सेनेची सत्ता सुरू झाली. अमेरिकेने या हुकुमशाही राजवटीचा विरोध केला आणि इथे लोकशाही स्थापित करण्याच्या दृष्टीने आपले प्रयत्न चालू ठेवले. कधी सेनाधिकाऱ्यांना धमकी दिली तर कधी त्यांना समजाऊन सांगितले.

१५ सप्टेंबरच्या सुमारास अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन यांनी हैतीचे सेनापति व वरिष्ठ सेनाधिकाऱ्यांना शेवटचे आव्हान दिले. त्यांनी घोषणा केली की जर देशात लोकशाही स्थापित न केली तर अमेरिका हैतीवर आक्रमण करील. अमेरिकेत प्रवासी म्हणून राहणाऱ्या अरिस टॅंड यांनी बिल क्लिंटन यांच्या घोषणेला साथ दिली. त्यांनी जगातील सर्व नेत्यांना आपली भूमिका समजावली की हैतीत लोकशाही स्थापित करण्यासाठी केल्या जाणाऱ्या प्रत्येक प्रयत्नात ते सहकार्य करतील.

हैती मध्ये झालेल्या सर्व चर्चा विफल झाल्या. १९, सप्टेंबर रोजी अमेरिकेचे सैनिक हैतीत उतरले. युद्धाच्या भीतीने असंख्य नागरिक पळून जाऊ लागले. लेफ्टेनंट जनरल सिड्रास यांनी या अटीवर अधिकार-सूत्रे खाली ठेवली की त्यांच्या शासन-काळात झालेल्या अत्याचारांत विरुद्ध कोठली ही कारवाई केली जाणार नाही. अमेरिकेने त्यांची ही अट मान्य केली.

अरिस टॅंड जेव्हा विमानाने हैतीत उतरले तेव्हा २१ तोफांची सलामी देऊन त्यांचे स्वागत करण्यात आले. अरिस टॅंड म्हणाले - ''शांतीचे संरक्षण करण्यासाठी अमेरिकेने जे साह्य केले, त्याबद्दल आम्ही कृतज्ञ आहोत.''

दोन अहंकारी

सुमन्त देशाची राजकन्या भानुमती सुन्दर तर नक्कीच होती, पण त्याबरोबरच ती अतिशय गर्विष्ठही होती. तिने अनेक विद्या शिकून घेतल्या व अनेक कलांतही प्राविण्य मिळवले.

शेजारचा राजा पद्मसेन, याची भानुमतीशी विवाह करायची इच्छा होती. त्याने आपली ही इच्छा व्यक्त करून, मुहूर्ताची तारीख ही पक्की करण्याबद्दल सुमन्त-राजाला एक पत्र लिहिले. राजाने ही गोष्ट मुलीच्या कानावर घातली.

''माझ्या अनुमतीशिवाय असा काही निर्णय घेण्याचा पद्मसेनला काहीही अधिकार नाही. एकमेकांना समजून घेण्यासाठी विवाहापूर्वी दोघांनी भेटणं ही फार आवश्यक बाब आहे. परंतु पद्मसेनने आपल्या मर्यादेचं अुल्लंघन केलं आहे. असल्या अहंकारी माणसाशी मी मुळीच लग्न करणार नाही.'' भानुमती ठामपणे म्हणाली.

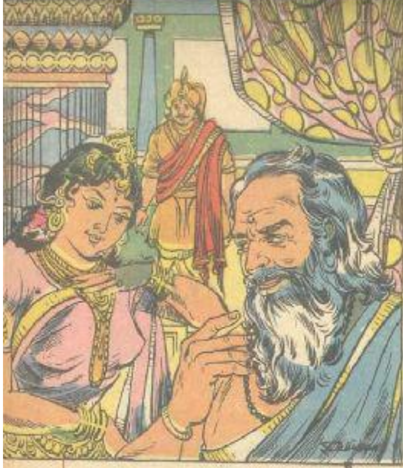
पद्मसेन मोठा बलशाली असून त्याच्याजवळ विशाल सैन्य आहे. तो कोणत्याही क्षणी आपल्यावर आक्रमण करील - असे सुमन्त-राजाला वाटले.

राजाने ही कल्पनाही मुलीजवळ बोलून दाखवली, पण तिने पित्याला धमकी दिली की, ''जास्त जोर दिलात, तर मी आत्महत्या करीन!'' तिने पुढे असेही आश्वासन दिले की, ''यामुळे तोंड लागलेच, तर मी स्वतः लढायला समोर अुभी राहीन!''

प्रदीप नावाचा एक महापंडित एकदा राजाला भेटायला आला. सुमन्त-राजाने आपली एकूण परिस्थिती त्याला स्पष्ट करून सांगितली.

भानुमतीला बोलावून घेअून प्रदीप तिला म्हणाला, ''चार दिवसांपूर्वीच मी पद्मसेनला भेटलो होतो. त्याच्याइतका विनयशील राजा अन्य कोणीही नसेल. तुझं अभूतपूर्व सौन्दर्य आणि अुच्च प्रकारचे शिक्षण यांच्यामुळे तो

रेवती रणनवरे

तुझ्यावर लुब्ध आहे. तुझ्याबद्दल आदरही आहे त्याच्या मनात. तुझ्याशी विवाह करायची त्याची इच्छा आहे. आपल्या वंशाच्या रिवाजा-प्रमाणे तुझ्या पित्याला त्याने पत्रही लिहिलं आहे. आता तू जर अुगीचच त्याला नकार दिलास, तर कदाचित त्याला तो आपला अपमान वाटेल, अन् त्याच्या मनात अहंकार, गर्व निर्माण होईल. अहंकार माणसाला अंध बनवतो, ही गोष्ट तू जाणतेसच."

भानुमती तरीही तीव्र स्वरात म्हणाली, "मला याबद्दल मुळीच भय वाटत नाही. मी आपला नकार त्याला कळवणारच आहे."

यावर प्रदीप हसत म्हणाला, "घाई नको करूस बेटा! इतका सुयोग्य वर तुला आणखी कुठेही मिळणार नाही. मी तुला एक अुपाय सुचवतो. आपली एक सखी बरोबर घेअून तू माझ्या आश्रमात ये. पद्मसेनही तिथे येईल, अशी व्यवस्था करीन मी. तिथे तुम्ही दोघं एकमेकांना समजून घेअू शकाल असं वाटतंय."

प्रतीपची ही कल्पना भानुमतीला पटली. विनया नावाच्या आपल्या सखीला बरोबर घेअून ती प्रदीपच्या आश्रमात गेली, अन् दोन दिवस तिथे राहिली. प्रदीपचा निरोप मिळाल्यावर पद्मसेनही तिथे आला.

भानुमती आपल्या सखीसह आश्रमाच्या एका अुंचशा जागी बसलेली होती. पद्मसेन तिला भेटण्यासाठी तेथे आला. पंडित प्रदीपच्या सूचनेप्रमाणे भानुमतीने विनयाला राजकुमारी-सारखे अलंकार व वेष चढवला होता, अन् ती स्वतः सामान्य सखीप्रमाणे जवळ बसून होती. आता पुढे काय होणार, हे पहायला दोघीही फार अुत्सुक होत्या. त्यांना खूप हसायची संधी मिळणार होती.

पद्मसेन तेथे पोचला अन् विनयालाच भानुमती समजून बसला. तिच्या सौन्दर्यावर चकित होअून तो तिला म्हणाला, "तुझ्याबद्दल खूपसं ऐकलं होतं, पण प्रत्यक्ष पहायचा योग आजच आला. इतकी सुन्दर पत्नी लाभली तर मी आपलं अहोभाग्य समजेन. संकोच न बाळगता एकदा माझ्याकडेही नीट पाहून घे. तुला मी आवडलो तर पुढचं पाअूल अुचलू या; नाहीतर तुझ्या पित्याला पाठवलेलं पत्र मी परत मागवून घेईन. कारण आत्ता तुला प्रत्यक्ष पाहिल्यावर, मी तुझ्या लायकीचा नाही, असं वाटायला लागलंय मला."

पद्मसेन विनयाशीच बोलत राहिला होता. शेजारी बसलेल्या भानुमतीकडे त्याने दृष्टिक्षेपही टाकला नाही. भानुमतीला ही गोष्ट फार खटकली. अचानक अुठून ती तेथून निघून गेली. तरीही पद्मसेन विनयाशी बोलतच राहिला.

भानुमती परत आली, तेंव्हा आपल्या कुटीतून बाहेर येणाऱ्या प्रदीपने तिला पाहून विचारले, "हे काय? एकटीच आलीस? पद्मसेन कुठाय?"

राजकुमारी अुत्तरली, "विनयाला, पाहून पद्मसेन 'ती मीच आहे' असे समजला. मी तिच्या शेजारीच बसून होते, पण त्यानं ढुंकूनही माझ्याकडे एकदा पाहिलं नाही. तिच्या सौन्दर्याचीच तोंड फाटे पर्यन्त स्तुती करत राहिला तो."

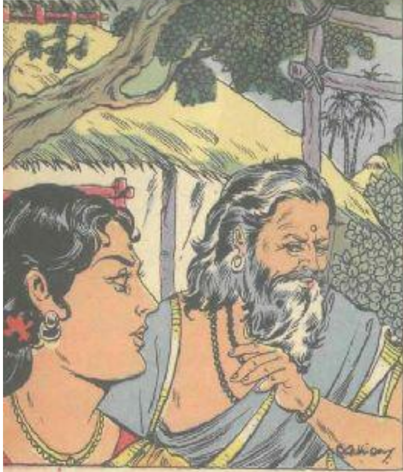
"असं? मी तुम्हा दोघींना प्रथम एकत्र पाह्यलं, तेंव्हा मला सुद्धा असं वाटलं होतं की, तुझी मैत्रीणच तुझ्याहून सुंदर आहे."

यावर भानुमती चिडून म्हणाली, "हो तर! हा सर्व अलंकारांचा प्रभाव आहे."

"म्हणजे याचा अर्थ असा की, सौंदर्य अलंकारांवर अवलंबून असतं! मग काही बायका आपल्या सौन्दर्याबिद्दल गर्व का बाळगतात कुणास ठाअूक!" प्रदीप म्हणाला.

"सौन्दर्याला जास्त अुठाव देणं हे केवळ राजपरिवारालाच शक्य असतं. अन् राज-घराण्यात जन्म घ्यायला तर पूर्व-जन्मीचं पुण्य

असायला हवं असतं! अशी संधी प्रत्येकालाच मिळणं शक्य नसतं ना!'' भानुमती दर्पभरल्या स्वरात बोलली.

भानुमतीच्या या दर्पोक्तीवर हसून प्रदीप म्हणाला, ''पण आता पद्मसेननं विनयाशी विवाह केला, तर काय होईल? मग तिलाही 'राजघराण्यातली' असंच म्हणतील ना! अन् मग कायम तिला तुझ्यापेक्षा सुंदर असंच म्हटलं जाईल की नाही?''

आता मात्र भानुमती पेचात पडली. ती म्हणाली, ''बापरे, मोठीच चूक झाली की माझ्या हातून! आत्ता लागलीच जाऊन खरी गोष्ट सांगते मी पद्मसेनला!''

''आता खरं सांगयला गेलीस तर पद्मसेन नाराज होईल. तुझ्या या कपटनाटकाबद्दल रागावेल चांगला. आता बाकी सगळं माझ्यावर सोपवून मुकाट्यानं माझ्याबरोबर चल.'' प्रदीपने सुचवले.

दोघे पद्मसेनजवळ पोचले, तेंव्हा तो विनयाला म्हणत होता, ''राजकुमारी, इतका वेळ मीच बोलत राहिलोय; खूप बोललो की! पण तू मात्र एक शब्दही बोलली नाहीस अद्याप?''

इतक्यात पंडित प्रदीप म्हणाला, ''पद्मसेन, ती राजकुमारी नव्हे, राजकुमारीची सखी विनया आहे ती! अन् ही बघ राजकुमारी भानुमती माझ्याजवळ अुभी आहे.''

आश्चर्यचकित होअून पद्मसेनने एकदम भानुमतीकडे वळून पाहिले. ती अगदी सामान्य वेषात खाली मान घालून जमिनीकडे पहात होती.

नाराज होत पद्मसेन म्हणाला, ''हे कसलं नाटक?''

प्रदीप अुत्तरला, ''नाटक बिटक काही नाही. सखीची इच्छा होती की आपण राजकुमारीसारखं सजावं. पण अंतःपुरात तसं केलं, तर सगळ्यांना कळेल. महाराजांनाही ते कळेल अन् तिची लगेच हकालपट्टी होईल, म्हणूनच भानुमती तिला घेअून इथे आली आणि तिनं सखीची इच्छा पूर्ण केली. राजकुमारी इथे माझ्या आश्रमात असल्याची खबर मीच तुला पोचवली. तू इथे आलास, अन् अलंकार पाहून सखीवरच फिदा झालास. स्वतः राजकुमारीला ओळखलं नाहीस, आणि अुलट हे सगळं नाटक म्हणतोयस?'' प्रदीपच्या आवाजात काहीसा धिक्कार होता.

''माझ्या चुकीबद्दल मला सावधान केलं गेलं असतं, तर माझं असं हसं झालं नसतं.'' पद्मसेन संकोचून म्हणाला.

''होय, तुझं म्हणणं बरोबर आहे. पण तू इथे येणार आहेस, हे भानुमतीला ठाअूक नव्हतं. तुझ्या अचानक येण्यानं भांबावून ती आश्रमाकडे निघून आली. अन् तू बोलत राहिल्याने आपली सुटका कशी करुन घ्यावी हे विनयालाही कळेना! राजकुमारी सर्व विद्यांत पारंगत आहे. तिला न ओळखण्याची तुझी अयोग्यता तुझी असमर्थताच सिद्ध करते. सौन्दर्य पाहिल्याबरोबर त्यावर फिदा होण्याच्या तुझ्या घाईमुळेच तू चेष्टेचा विषय बनलास. यात या दोघींचा काहीच दोष नव्हे.''

महापंडिताच्या या सडेतोड बोलण्यानेही पद्मसेन आवेशात आला नाही. 'चूक आपलीच आहे' हे त्याच्या ध्यानी आले, म्हणून तो हळूच भानुमतीजवळ येअून तिला म्हणाला, ''मी तर मोठाच अहंकारी आहे. मी कधी कोणाची पर्वा करत नाही, कोणाला स्वतःपेक्षा योग्य मानत नाही. तुझ्या इच्छे-अनिच्छेची पर्वा न करताच तुझ्या पित्यासमोर मी विवाहाचा प्रस्ताव मांडला. मी तुझ्या योग्य नव्हेच. क्षमा कर मला; मी ते पत्र परत मागवून घेतो.''

''होय, हे ठीकच होईल. कारण माझी ही सखी माझ्यापेक्षा सुन्दर आहे.'' भानुमती

म्हणाली.

"आपल्या सखीला तू तर राजकुमारीसारखं सजवलंस, अलंकार चढवलेस तिच्या अंगावर. आणि तिला तू स्वत:बरोबर बसवूनही घेतलंस. यापेक्षा विनय, निस्वार्थता अन् महोन्नत व्यक्तित्वाचं अुत्तम अुदाहरण दुसरं कोणतं असेल? तुझ्या या सद्गुणांपुढे अद्भुत सौन्दर्यही फिकंच पडेल. म्हणूनच मी स्वत:ला तुझ्या योग्य समजत नाहीय."

भानुमती यावर काही बोलणार, इतक्यात तिला थांबवत पंडित प्रदीप म्हणाला, "दोघंही स्वत:ला एकमेकासाठी अयोग्य समजत आहात तुम्ही. यावरून हेच स्पष्ट होतंय की पुन्हा दोघांच्यातला अहंभाव संपुष्टात आलाय. आता दोघंही आपापल्या राजवाड्यांकडे जाअून विवाहाची तयारी सुरू करा. विवाहाच्या दिवशी हजर राहून मी तुम्हाला आशिर्वाद देईन."

प्रदीपला प्रणाम करून पद्मसेन निघून गेल्यावर अजूनही असंतुष्ट असलेली भानुमती म्हणाली, "पद्मसेन तर विनयाच्या सौन्दर्यावर भाळला आहे. तिचं सौन्दर्य हे खरं आहे. माझ्या नम्रतेला त्यानं तिच्या सौन्दर्या पेक्षाही अधिक महत्त्व दिलंय खरं, पण माझा तो विनय, ती नम्रता खरी नव्हे! आपणच ते माझ्यावर मढवलंय. तेंव्हा त्याचा विवाह तर विनयाशीच व्हायला हवा, माझ्याशी नाही."

भानुमतीच्या डोक्यावर हात ठेवत प्रेमाने प्रदीप म्हणाला, "मुली, तुझ्या विनय-गुणावर पद्मसेन फार प्रसन्न आहे. यासाठीच तो तुझ्यावर प्रेमही करू लागलाय. तेव्हा प्रत्यक्षातच तो गुण तू आपलासा करणं अन् गुणी बनणं हे श्रेयस्कर नव्हे का? तुला हे सहज शक्य होईल. आपली सखी विनया हिची तू चिन्ता करू नकोस. तिच्याशी माझं बोलणं झालंय. नगरच्या सुरक्षा अधिकाऱ्याचा मुलगा पद्मनाग याच्याशी तिचा विवाह पक्का समज. तुम्हा दोघांना आपापला अहंकार सोडून आदर्श दंपती बनण्यासाठीच मी इथे बोलावलं. आता कळलं ना सगळं?"

भानुमतीने प्रदीपच्या पावलांना स्पर्श करून नमस्कार केला. विवाहा नंतर संपूर्ण परिवारात तीच नम्रतेचा आदर्श मानली जाअू लागली.

(ट्रॉय शहराचा राजा वर्धन याला मोहन नावाचा मुलगा झाला. परन्तु 'या मुलामुळे ट्रॉयचा विनाश होणार' असे भविष्य कळल्यामुळे त्याने मुलाला आपल्या प्रमुख गुराख्याच्या हाती सोपवून त्याला मारून टाकायची आज्ञा दिली. परन्तु त्या नवजात अर्भकाला मारून टाकायचे धाडस गुराख्याला झाले नाही. त्याने बाळाचे संगोपन करून त्याला मोठा केले. एकदा स्वर्गीच्या तीन अप्सरांनी मोहनकडे येअून 'तिघींपैकी सर्वात अधिक सुन्दर कोण' याविषयी निर्णय देण्याबाबत त्याला आग्रह केला. त्यातील कामिनी नावाच्या अप्सरेने त्याच्याशी वायदा केला की, "मी तुला भुवनसुन्दरी मिळवून देईन; अन् मोहनने तिलाच 'सुन्दर' म्हणून घोषित केले.)

राजा वर्धनने आपल्या मुलाला मारून टाकण्यासाठी गुराख्याच्या स्वाधीन केल्यापासून तो मुलाच्या स्मृतिप्रीत्यर्थ त्याचा जन्मदिवस मात्र मोठ्या अुत्साहाने, धामधुमीने साजरा करी. पण आपला तो पुत्र जिवन्त आहे, हे त्याला ठाअूक नव्हते.

मोहनने कामिनीला जेव्हा सोन्याचे फळ दिले, त्याच सुमारास इकडे ट्रॉय शहरात त्याचा जन्मोत्सव साजरा करायची तयारी चालू होती. वर्धनच्या शिपायांनी इडा पर्वतावर येअून 'स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी अुत्तम असे बैल पाठवण्याबद्दल' राजाज्ञा सुनावली.

मोहनने हा अुत्सव कधीच पाहिला नव्हता. स्पर्धा पहाण्याची त्याला फार अुत्सुकता वाटली. आपल्या गुराखी-पित्याबरोबर ट्रॉयला जाण्यासाठी त्याने हट्ट धरला. परन्तु 'आपले

रहस्य अुघडे पडेल' अशी गुराख्याला भीती वाटली. 'मुलाला मारून न टाकता, अुलट आपल्याच घरी त्याला गुराख्याने वाढवले आहे असे कळले, तर कोणास ठाअूक, राजा आपल्याला कसली भयंकर शिक्षा करील, अन् शिवाय पुत्रवत् पालन केलेल्या मोहनवर ही काय प्रसंग ओढवेल,' अशी काळजी त्याला सतावू लागली. परन्तु मोहनचा आग्रह मात्र कायम होता. त्याला एकटा पाठवायचे धाडसही न करवल्यामुळे गुराखी स्वत:ही त्याच्याबरोबर ट्रॉयच्या अुत्सवासाठी गेला.

ट्रॉय मधे आखण्यात आलेल्या वार्षिक अुत्सवातअनेक प्रकारच्या स्पर्धा होत. त्यापैकी 'मल्लयुद्ध' ही ही एक स्पर्धा असे. वर्धनच्या सिंहासना समोरच कित्येक मल्ल कुस्ती करत असत. त्यात कोणालाही भाग घेण्याची मुभा असे. जो मल्लवीर सर्वांना हारवून येईल, त्याच्या डोक्यावर मुकुट घालण्याची प्रथा होती.

गुराख्याने कितीही अटकाव केला, तरी तो न मानता मोहनने मल्लयुद्धात भाग घेतलाच. त्याने सर्वांना चीत केले अन् त्याच्या डोक्यावर मुकुट ठेवला गेला. नंतर झालेल्या पळण्याच्या शर्यतीतही भाग घेअून त्यातही सर्वप्रथम येणाऱ्यासाठी ठेवलेला मुकुट त्यानेच पटकावला. मोहनने असे दोन मुकुट मिळवताच तो वर्धनच्या इतर पुत्रांच्या असूयेचा विषय बनला. कुठून तरी अचानक अुपटलेल्या या सामान्य, खेडवळ मोहनचा पराभव करण्यासाठी त्यांनी त्याला कुस्तीचे आव्हान दिले. पण या कुस्तीत मोहनने त्यांनाच लोळवले अन् तिसरा मुकुट मिळवला.

मोहनच्या शौर्यामुळे राजकुमारांना त्याचा क्रोध आला. त्यांनी त्याचा वध करायचा निश्चय केला. त्यांनी आपल्या सैनिकांना सावधानतेची सूचना दिली की, 'मोहनला क्रीडांगणातून सहीसलामत बाहेर जाअू द्यायचे नाही!' वीरसिंग आणि अतिभयंकर नावाचे दोन बलशाली योद्धे हातात तलवारी घेअून त्याच्या-वर तुटून पडले. त्यातली विचित्र गोष्ट अशी की, अतिभयंकर आणि मोहन हे दोघेही एकाच आईबापांच्या पोटी जन्मलेले पुत्र असून त्यांना ही सत्य हकिकत माहीत नव्हती!

आता मात्र गोष्टी मर्यादेबाहेर जात आहेत, असे पाहून गुराखी धावत पळत वर्धनकडे गेला. त्याने राजाला निवेदन केले, ''महाराज, मोहनचे रक्षण करा; तो ही आपलाच पुत्र आहे.''

'आपल्या मुलाला मारून न टाकता जिवन्त ठेवले अन् राजाज्ञा पाळली नाही' असे असून राजा वर्धनला गुराख्याचा राग आला नाही. अुलट ज्या पुत्राच्या मरणानंतरही आपण ज्याचा जन्मोत्सव साजरा करत आहोत, तो जिवन्त असून इतका शूर झाला आहे असे पाहून त्याला आपल्या मुलाच्या योग्यतेबद्दल फार प्रसन्नता वाटली. त्याच्या आनन्दाला आता पारावार नव्हता. त्याने ताबडतोब हुकुमनामा जाहीर केला की - आपला पुत्र परत मिळाल्याबद्दल पुन्हा अुत्सव साजरा केला जावा. मिठाई वाटण्यात आली, मेजवान्या झडल्या अन् देवदेवतांना बळी अर्पण केले गेले. मोहन परत मिळाल्यामुळे 'स्वर्गच आपल्या हाती आल्याचा'

Restore

राजाला आनन्द झाला!

तरीही पुजाऱ्यांनी राजाला पुन्हा सावधानतेचा इशारा दिला. त्यांनी स्पष्ट सांगितले "महाराज, या मोहनचा ताबडतोब वध करा. तसं न झालं, तर ट्रॉय नगराचा विनाश नक्की ठरलेला आहे. जळून जाईल सर्व काही !"

"पुत्राला मुकण्यापेक्षा, मी ते पसन्त करीन." राजा मोठ्या गर्वाने अुत्तरला.

आता मोहनही राजाच्या इतर राजकुमारांपैकीच एक बनला होता. त्याच्या इतर भावांचे विवाह पूर्वीच झालेले होते, ते गृहस्थ-जीवन मजेत घालवत होते.

त्या साऱ्यांनी मोहनला विचारले, "तू का आता विवाह करून घेत नाहीस?" मोहन तर रोज कामिनीदेवीची पूजा करत असे. त्याला खात्री वाटत होती की तिने दिलेला वर एक दिवस खरा होईल. त्यामुळे त्याने भावांना अुत्तर दिले, "ही देवीच माझ्या योग्य बायको मला देईल. बायको शोधायची गरज नाही मला!"

आपल्याला ज्या भुवनसुन्दरीची अपेक्षा आहे, ती स्पार्टा शहरात आहे, ही गोष्ट मोहनला ठाअूक होती. त्यामुळे तो स्पार्टाला जाण्याच्या संधीच्या शोधात होता.

राजा वर्धनची सुलोचना नावाची एक बहीण होती. काही दिवसांपूर्वी ग्रीकांनी तिचे अपहरण केले. या घटनेनंतर राजा वर्धनने याबद्दल मन्त्र्यांचा सल्ला विचारला. असे ठरले की, युद्ध न करता शान्ततामय मार्गाने हा प्रश्न सोडवावा. सुलोचनेला आपल्या ताब्यात देण्याबद्दल ग्रीक राजाला विनंती केली; परंतु ती फेटाळली गेली.

फलत: ग्रीसवर आक्रमण करायचा निर्णय घेण्यात येअून, युद्धासाठी आवश्यक ती जुळवाजुळव सुरू झाली.

"या हल्ल्याचं नेतृत्व माझ्यावर सोपवलं जावं. आवश्यक तितक्या नौका, सैन्य वगैरे माझ्या हवाली करावं, मी सुलोचनेला परत आणूनच श्वास घेईन. तिला आणण्यात मला यश न आलं, तर निदान तिच्या स्तराच्या एकाद्या ग्रीक राजकुमारीचं अपहरण करून मी तिला इथे नक्कीच घेअून येईन." मोहनने या सभेत शपथ घेतली.

ज्या दिवशी ही शपथ घेतली गेली, त्याच दिवशी भुवनसुन्दरीचा पति प्रताप हा स्पार्टाहून ट्रॉयला आला. स्पार्टा नगरात अचानक महामारी पसरल्यामुळे ट्रॉयहून काही लोकांना फसवून स्पार्टाला नेअून त्यांचा देवीला बळी द्यायचा - अशा प्रयत्नात तो ट्रॉयला आला होता.

मोहनने प्रतापचे स्वागत करून त्याची रहाण्याची अुत्तम सोय केली, आणि त्याच्याशी मैत्री केली. तो प्रतापला म्हणाला, "माझी स्वत:ची स्पार्टाला येण्याची फार इच्छा आहे. तिथल्या देवतांची पूजा करून पुण्य संपादन करावं, असं मला फार वाटतं." मोहनच्या या बोलण्याने प्रताप खूशच झाला.

मोहनच्या मागणीनुसार नौका तयार केल्या गेल्या. मोहन व प्रताप स्पार्टा नगरात पोचले. भुवनसुंदरीसाठी मोहन खूपशा मौल्यवान भेटवस्तु घेअून आला होता. त्या साऱ्या त्याने तिला दिल्या अन् त्यांच्याच घरात पाहुणा म्हणून राहू लागला.

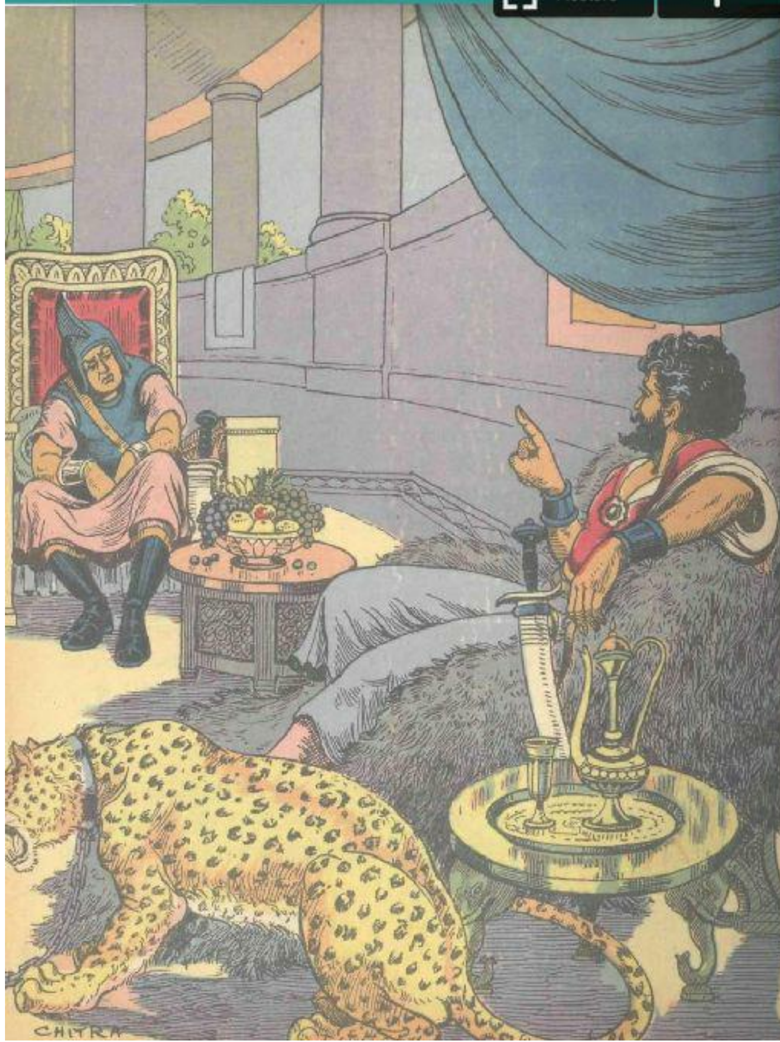
भुवनसुन्दरीला पहाताच मोहनची खात्री पटली की, अख्ख्या जगात तिच्यासारखी लावण्यवती दुसरी कोणी असणें शक्यच नाही. त्याच्या डोक्यात सारखे असेच विचार घोळू लागले की, "कामिनीदेवीच्या कृपेनं मी भुवनसुंदरीला घेअून ट्रॉयला केंव्हा परत जाअू शकेन?"

कामिनी देवीच्या अप्रत्यक्ष प्रभावाने भुवनसुन्दरीही मोहनवर मोहित झाली. तिने जेंव्हा त्याला पाहिले, तेंव्हा प्रथम नजरेतच तिला त्याचे आकर्षण वाटू लागले.

प्रतापचा पाहुणा म्हणून मोहन स्पार्टा नगरात नअू दिवस राहिला. त्यातच एक दिवस प्रतापला क्रीट बेटात जावे लागले. तेथे त्याच्या आजोबांचा मृत्यु झाल्यामुळे त्याला जाणे भाग होते.

मोहनने ताडले की ही संधी म्हणजे कामिनीदेवीच्या आशिर्वादाचेच फळ होय! ही संधी पाहून त्याने भुवनसुंदरीसह ट्रॉयला जाण्याची योजना बनवली, अन् तिनेही ती नि:संकोचपणे मान्य केली.

त्याच रात्री दोघेही गुप्तपणे मोहनच्या नौकेवर पोचले. साऱ्या नौका झरझर ट्रॉयच्या

दिशेने निघाल्या. मधल्या अनेक बेटांवर मुक्काम करत, मौज लुटत बऱ्याच दिवसांनी तो ट्रॉयला पोचला.

परंतु त्यापूर्वीच इकडे प्रताप आजोबांच्या क्रियाकर्मानंतर स्पार्टाला परतला अन् अतिथि बनून आलेल्या मोहनने आपल्याला कसे फसवले, हे त्याला कळून चुकले. तो ताबडतोब आपल्या मोठ्या भावाकडे - राजाकडे - गेला अन् त्याने त्याला सारी हकिकत सांगितली. तो म्हणाला, ''ट्रॉयवर हल्ला करण्याचा ताबडतोब आदेश द्या.'' मोठा भाऊ त्याला समजावत म्हणाला, ''फार गडबड करायची जरूर नाही. मी अगोदर काही दूत ट्रॉयला पाठवीन अन् तुझ्या बायकोला परत आणीन. त्यांनी तुझ्या बायकोला परत पाठवलं नाही, तर मात्र युद्ध अटळ आहे.''

राजाने पाठवलेले दूत ट्रॉयला पोचले. परन्तु तोवर मोहन भुवनसुन्दरीसह ट्रॉयला पोचला नव्हता. त्यामुळे दूतांनी केलेल्या आरोपावर वर्धनने विश्वासच ठेवला नाही.

दूतांना राजा वर्धन म्हणाला, ''तुम्ही म्हणता त्याबाबत मी अनभिज्ञ आहे. अन् तुमच्या राजकुमारीचं अपहरण जर माझ्या मोहनने केलं असलंच, तरीही मी त्याचं परिमार्जन करायला हवं असं मला मुळीच वाटत नाही. कारण ग्रीकांनी माझ्या बहिणीचं अपहरण केलेलं आहे.'' राजाच्या या बोलण्यात चांगलाच कडवटपणा होता!

दूतांना रिकाम्या हातांनी परत पाठवल्या-बद्दल वर्धनला जराही वाईट वाटले नाही. कारण नंतर मोहनबरोबर आलेल्या भुवनसुंदरीचे अलौकिक सौन्दर्य बघून तो चकितच झाला! मोहन व वर्धनच नव्हे, पण इतर सर्वांनी ही या कामगिरीसाठी मोहनचे अभिनन्दनच केले.

मोहन व भुवनसुंदरी यांचा विवाह थाटा-माटाने साजरा झाला. वर्धनने उघडपणे शपथ घेतली की, ''भुवनसुंदरीला परत नेण्याचे ग्रीकांचे सारे प्रयत्न मी मोडून काढीन. कोण-त्याशी परिस्थितीत तिला मी त्यांच्या हाती सोपवणार नाही; माझे प्राण पणाला लावीन, पण ग्रीकांची डाळ शिजू देणार नाही.''

- क्रमशः

Restore

चान्दोबाच्या बातम्या

प्रथम शिक्षा आणि नंतर मानमरातब

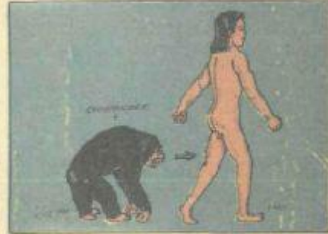
जगातला सर्वात लहान देश म्हणजे व्हॅटिकन सिटी. शहराचा प्रथम नागरिक असतो पोप. इटलीचा सत्राव्या शतकातला सुप्रसिद्ध खगोलशास्त्रज्ञ गॅलिलिओ याच्या सन्मानार्थ नुकतीच दोन डाकतिकिटे प्रसृत केली गेली. केवळ डाकतिकिटे जमा करणारांनाच नव्हे, तर इतिहासाचा अभ्यास करणाऱ्यांनाही या घटनेचे कुतूहल वाटत आहे, कारण गॅलिलिओला आजन्म कारावासाची शिक्षा या चर्चनेच सुनावली होती. कॅथॉलिक चर्चचा असा विश्वास होता की सौरमंडळाचा केन्द्रबिंदू म्हणजे पृथ्वी होय. आपल्या या विधानाचा भरपूर प्रचारही त्यांनी केला होता. परन्तु गॅलिलिओने आपल्या संशोधनाने असे सिद्ध केसे की, 'सौरमंडळाचा केन्द्रबिंदू पृथ्वी नसून सूर्य

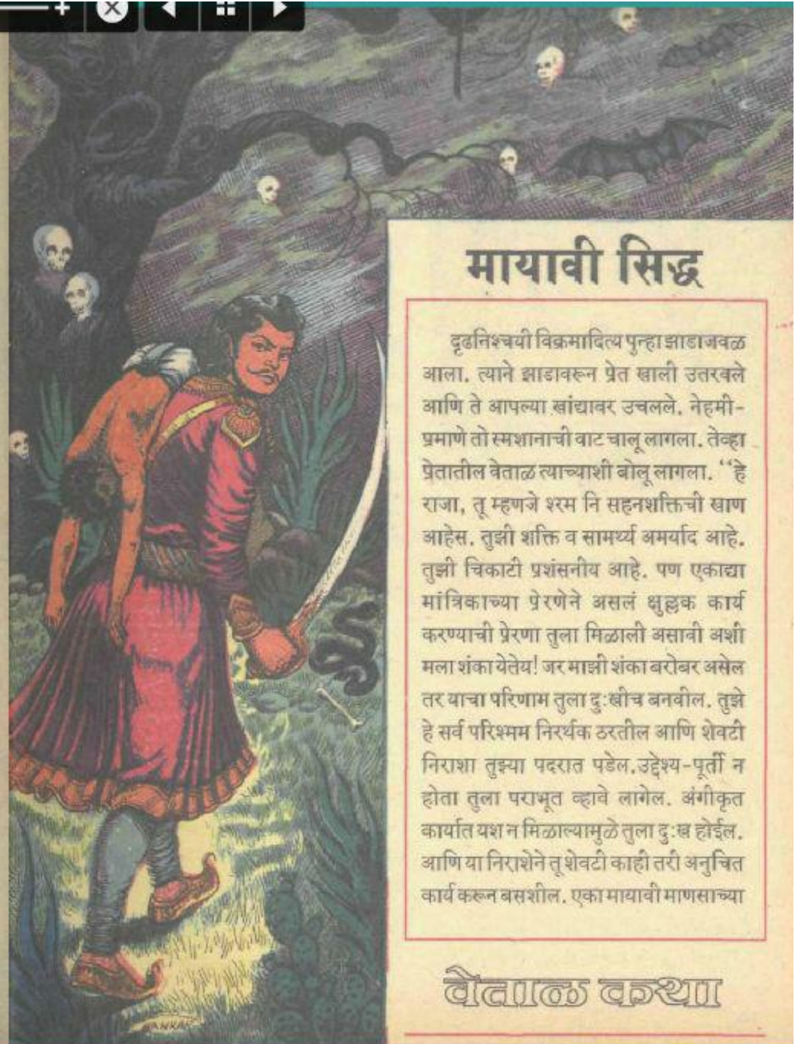
आहे, आणि त्याबद्दलचे चर्चचे विधान आधारहीन आहे.' आपल्या शोधाद्वारे त्याने सिद्ध केले की, 'पृथ्वी ही सूर्याभोवती फिरत असते'. चर्चने त्याच्या विधानाचे खंडन करून त्याला जोरदार विरोध केला. 'आपली चूक कबूल करावी' असा दबावही चर्चने त्याच्यावर आणायचा प्रयत्न केला. परन्तु गॅलिलिओ ने आपलेच म्हणणे सत्य असल्याचा दावा मांडला. त्यामुळे १६३३ मधे त्याला आजीवन करावासाची शिक्षा सुनावली गेली. नंतर काही दिवसांनी ती शिक्षा मागे घेऊन त्याला स्थानबद्धतेची शिक्षा देण्यात आली. गॅलिलिओ १६४९ मधे मृत्यु पावला. पण ही शेवटची आठ वर्षे त्याला बंदीवासातच काढावी लागली. पुढेपुढे विज्ञानाने गॅलिलिओचा सिद्धान्त खरा असल्याचे घोषित केले. त्याच्या मृत्युनंतर तीन शतकांनी व्हॅटिकन शहराने त्याचा डाकतिकिटे काढून असा सन्मान केला.

मानवाचा निकटचा बांधव

प्रस्तरीय अवशेषाच्या रूपात नुकताच एक दात

सापडला आहे. विज्ञानवेत्त्यांचे असे म्हणणे आहे की, हा दात चिंपांझीचा असू शकेल. हा नर वानर जवळजवळ ४,४००,००० वर्षांपूर्वी पूर्व आफ्रिकेतील इथिओपियाच्या जंगलात भटकत राहिलेला असेल. कॅलिफोर्निया विश्वविद्यालयातील टीम पॅट याचे असे म्हणणे आहे की ''अशा प्रकारच्या जंगली वातावरणात चिंपांझीच्या अस्तित्वाचा पुरावा नुकताच प्रथमतः हाती आला आहे.'' त्यांच्या म्हणण्याप्रमाणे हा प्राणी मानव चिंपांझीचा निकटचा बांधव असावा. त्यांचे म्हणणे असे- गोरिह्लापेक्षाही चिंपांझी हा मानवाच्या जास्त निकटचा प्राणी होय.

मायावी सिद्ध

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले आणि ते आपल्या खांद्यावर उचलले. नेहमी-प्रमाणे तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ त्याच्याशी बोलू लागला. ''हे राजा, तू म्हणजे श्रम नि सहनशक्तिची खाण आहेस. तुझी शक्ति व सामर्थ्य अमर्याद आहे. तुझी चिकाटी प्रशंसनीय आहे. पण एकाद्या मांत्रिकाच्या प्रेरणेने असलं क्षुल्लक कार्य करण्याची प्रेरणा तुला मिळाली असावी अशी मला शंका येतेय! जर माझी शंका बरोबर असेल तर याचा परिणाम तुला दु:खीच बनवील. तुझे हे सर्व परिश्मम निरर्थक ठरतील आणि शेवटी निराशा तुझ्या पदरात पडेल.उद्देश्य-पूर्ती न होता तुला पराभूत व्हावे लागेल. अंगीकृत कार्यात यश न मिळाल्यामुळे तुला दु:ख होईल. आणि या निराशेने तू शेवटी काही तरी अनुचित कार्य करून बसशील. एका मायावी माणसाच्या

वेताळ कथा

ब्रोलण्यावर डोळे झाकून विश्वास ठेवल्यामुळे ज्याची बुद्धि नष्ट झाली अशा एका राजकुमाराची गोष्ट मी तुला सांगतो. परिणामस्वरूप त्याचे जीवन नरकवासासारखे झाले." एवढे सांगून वेताळाने ती कथा ऐकवायला सुरुवात केली.

प्रभातनगरचा राजा होता अग्निमित्र. त्याचा एकुलता एक मुलगा होता अनंगवर्मा. शेजारचा देश उदयगिरीच्या राजकुमारीशी आपल्या मुलाचे लग्न करून तिला आपली सून बनविण्याचा राजाने निश्चय केला. नंतर अनंगवर्माचा राज्याभिषेक करण्याचा त्याने विचार केला.

एक दिवशी अनंगवर्मा काही शिपायांसह शिकार करण्यासाठी जंगलात गेला. शिकार करीत करीत राजकुमार दुपार पर्यंत खूप थकून गेला. जवळच्या सरोवराच्या पाण्याने त्याने आपली तहान भागविली आणि थकवा दूर करण्यासाठी एका झाडाखाली पडला. एकाएकी जवळच्या डोंगरातील गुहेतून कोणाचे तरी कण्हणे त्याच्या कानी पडले. अनंगवर्माने ताबडतोब म्यानातून तलवार उपसली आणि गुहेत प्रवेश केला.

गुहेत सर्वत्र अंधार दाटला होता. एका कोपऱ्यात एक लहानसा दिवा मिणमिणत होता. तिथेच जवळ एक वृद्ध सिद्ध हरिणाजिनावर पद्मासन घालून बसला होता. अनंगवर्माला वाटलं - याचा मृत्यु अगदी जवळ येऊन ठेपला आहे.

अनंगवर्माला पाहताच सिद्ध म्हणाला - "बेटा अनंग, तू अगदी वेळेवर इथं येऊन पोंचला आहेस. माझी घटका भरत आली आहे. दुसऱ्यांच्या शरीरात प्रवेश करण्याची कला मला अवगत आहे. एखाद्या सुयोग्य व्यक्तीला ही कला शिकवून मग प्राण सोडावा असे मला वाटते. मी तुला तो मंत्र शिकवतो. नीट लक्षपूर्वक ऐक. तीनदा मंत्राचा उच्चार करून सिद्ध अनंगवर्माला म्हणाला - "बेटा, आता हा मंत्र तीन वेळेला तू म्हण. उच्चारणात एक ही चूक होता कामा नये. एक अक्षर सुद्धा इकडे-तिकडे न झाले पाहिजे. आता मंत्र तुला चांगला पाठ झाला असेल. तू मंत्राचे उच्चारण कर. आपल्या

शरीराचा त्याग करून माझ्या शरीरात प्रवेश कर. मी पुन्हा मन्त्रोच्चार करून प्राणत्याग करीन आणि तू माझ्या शरीरात प्रवेश करू शकशील अशी योजना करून ठेवीन.

अनंगवर्माने हे स्वीकार केले आणि सिद्धाने दिलेल्या मंत्राचा तीनदा स्पष्ट उच्चार केला. त्याबरोबर त्याचा आत्मा शरीरापासून वेगळा झाला. याच वेळी सिद्धाने ही मंत्रोच्चार केला, आणि त्यामुळे त्याचा आत्मा ही शरीरातून बाहेर पडला. अशा रीतीने दोन्ही आत्म्यांनी दुसऱ्या शरीरात प्रवेश केला. आता अनंगवर्माच्या शरीरात सिद्धाचा आत्मा आला आणि सिद्धाच्या शरीरात अनंगवर्माचा !

अनंगवर्माला वृद्ध सिद्धाचे शरीर फार जड वाटू लागले. युवराजाच्या शरीरात प्रविष्ट सिद्ध मात्र आनंदात हेलकावे खाऊ लागला.

थोड्या वेळाने अनंगवर्माने हात जोडून सिद्धाला विनंती केली - "महात्मन्, आपण ही विद्या मला शिकवून माझ्यावर मोठे उपकार केलेत. मी आपल्या या ऋणातून कसा मुक्त होऊ? आता आपण पुन्हा आपल्या शरीरात प्रवेश करा आणि मी आपल्या शरीरात जाईन. गुहे बाहेर माझे शिपाई माझी वाट पहात बसले असतील."

अनंगवर्माच्या रूपात बदललेला सिद्ध खदखदून हसत म्हणाला - "आता तर तू माझ्या जाळ्यात चांगलाच अडकलास, तुला यातून कोणी ही मुक्त करू शकणार नाही. प्रभात-

नगरचा राजा बनण्याची माझी फार दिवस इच्छा आहे. आता मीच अनंगवर्मा आहे. प्रभातनगरच्या सिंहासनाचा वारस मीच! उदयगिरीची राजकुमारी मालविका आता माझी पट्टराणी बनेल. ठीक आहे, हा मी चाललो." असे म्हणत तो गुहेतून बाहेर पडला.

अनंगवर्माला सिद्धाच्या माया-जालात अडकल्याचा फार पश्चात्ताप झाला. मनातल्या मनात तो फार कष्टी झाला. तो हळूच उठला नि गुहे बाहेर आला. सिद्ध शिपायांसह घोड्यांवर बसून राजधानीकडे जात आहे असे त्याने पाहिले.

अनंगवर्माने ही राजधानीकडे जाण्याचा निर्णय घेतला. चालताना त्याचे पाय फार दुखत

Restore

होते. तरी पण तो चालत राहिला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर तो खूपच दमला आणि एका झाडाखाली विश्रांति घेण्यासाठी बसला. झाडाच्या जवळच एका मेलेल्या मोराचे शरीर त्याला दिसले. त्याने विचार केला की आपण मोराच्या शरीरात प्रवेश करून राजधानीत जावे. पण अमळ विचार करून त्याने असा काही प्रयत्न न करण्याचा निर्णय घेतला.

एवढ्यात घोड्यावर बसून त्याच्याच दिशेने येणारा एक परदेशी माणूस त्याला दिसला. सिद्धाच्या रूपातील अनंगवमनि त्याला विनवले की आपल्याला राजधानीत पोचवावे. तो परदेशी पण प्रभातनगर कडेच निघाला होता. म्हाताऱ्याकडे पाहून त्याला दया आली आणि त्याने त्याला आपल्या घोड्यावर बसवले व निघाला. थोड्याच वेळात ते नगराच्या सरहद्दीवर पोचले. अनंगवमनि परदेशी मित्राचे आभार मानले नि तिथेच खाली उतरला.

अनंगवर्मा विचार करू लागला की आता काय करावं? इतक्यात काही लोक एक प्रेत आणीत आहेत असे त्याने पाहिले. त्यांनी प्रेतखाली ठेवले व ते रडू लागले. ते एका तरुणाचे प्रेत आहे हे अनंगवर्माच्या लक्षात आले.

विचार करण्यात अधिक वेळ न घालवता अनंगवमनि तो मंत्र तीन वेळेला उच्चारला आणि सिद्धाचे शरीर टाकून त्याने त्या युवकाच्या शरीरात प्रवेश केला. जेव्हा प्रेत जिवंत होऊन उठून बसले तेव्हा ते लोक भय-कंपित झाले. ते म्हणाले - "अरे बापरे, हा मुका पिशाच्च झालेला दिसतोय!" आणि ते सर्व जण तेथून पळून गेले.

तो तरुण मुका आहे हे जेव्हा अनंगवर्माला समजले, तेव्हा त्याला फार वाईट वाटले. त्याला वाटलं - आपला सर्व प्रयत्न व्यर्थ ठरला. त्याच्या बोटात एक सोन्याची अंगठी होती. ती पाहून त्याला वाटलं - निदान एवढी तरी भाग्याची गोष्ट आहे.

अनंगवमनि बाजारात जाऊन ती सोन्याची अंगठी विकली आणि आलेल्या पैशांतून एक घोडा खरेदी केला. तो घोड्यावर स्वार होऊन उदयगिरीला पोचला. या राज्याची राजकुमारी मालविका हिच्याशी त्याचे लग्न घाटत होते.

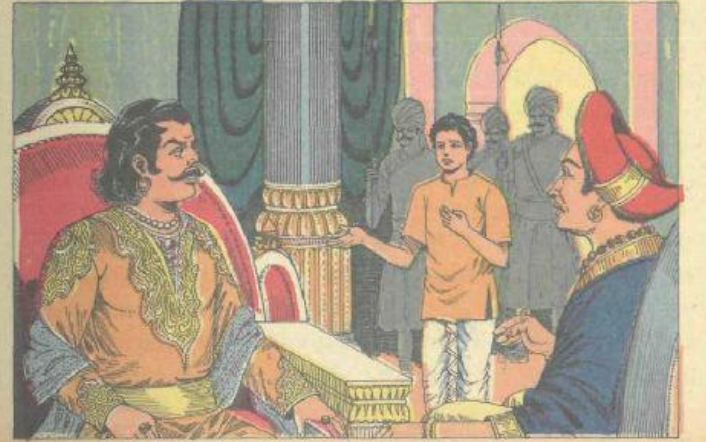
संकेताच्या भाषेत त्याने पहारेकऱ्यांना सांगितले की त्याला काही महत्त्वाच्या कामासाठी महाराजांना भेटायचे आहे. पहारेकरी त्याला राजा रणवर्माकडे घेऊन गेले.

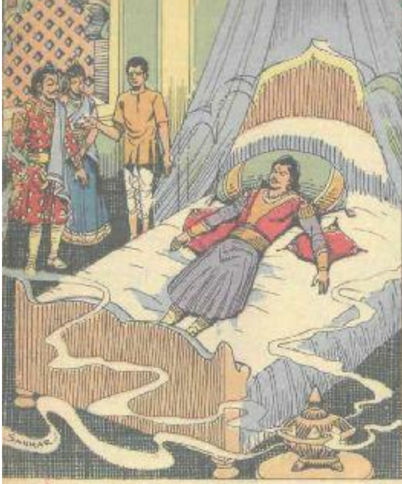
त्या वेळी रणवर्मा आस्थानचे दैवज्ञ चैतन्य शर्मा यांच्याशी बोलत होता. अनंगवमनि खुणा करून आपली कहाणी महाराजांना सांगितली. एका सिद्ध पुरुषाने त्याला कसे बनवले हे त्याने रणवर्माला सांगण्याचा प्रयत्न केला. परंतु रणवर्मा सर्व काही नीट समजू शकला नाही. तेव्हा दैवज्ञ चैतन्यशमनि राजाला सर्व स्पष्ट समजाऊन सांगितलं.

आपला होणारा जावई अनंगवर्मा याचा छळ होत असल्याची कथा ऐकून रणवर्मा रागाने लाल-बुंद झाला. त्याने एका पत्रात ही पूर्ण घटना लिहिली आणि आपल्या एका दूता करवी ते पत्र अनंगवर्माच्या पित्याकडे पाठविले.

राजा अग्निमित्रने पत्र वाचले आणि त्याच्या लक्षात आले की आपल्या खऱ्या मुलाऐवजी त्या रूपात दुसरा कोणी तरी माणूस आपल्या महालात वावरतो आहे. तेव्हा त्याचा राग अनावर झाला. त्याने आपल्या शिपायांना आज्ञा दिली - "अनंगवर्माच्या रूपात जो माणूस महालात आहे, तो खरा राजकुमार नाही. तो एक वृद्ध मायावी सिद्ध आहे. त्याला ताबडतोब कैद करण्यात यावे."

अनंगवर्माच्या रूपातील वृद्ध सिद्धाला समजलं की आपल्या गौप्याचा स्फोट झालेला आहे. नो शिपायांना म्हणाला - "मला वाटतं

- पिताजींना बुद्धिभ्रम झालेला आहे. आपल्याला ताबडतोब काही इलाज केला पाहिजे. त्यांना साखळदंडांनी बांधून एका कोठडीत टाका. पुढे काय करायचं ते राजवैद्यांच्या सल्ल्याने आपण ठरवूं."

रणवर्माच्या दूताने हे सर्व आपल्या डोळ्यांनी पाहिलं. तो उदयगिरीला परत आला आणि राजा रणवर्माला सर्व वृत्तांत सांगितला. सिद्धाने कैद केलेल्या अग्निमित्राला बंधन-मुक्त करायचे असेल तर एकच उपाय आहे - युद्ध, असे रणवर्माला वाटले. त्याने ताबडतोब युद्धाची तयारी सुरू केली.

परंतु एक आठवड्यातच अनंगवर्माचे रूप घेतलेला सिद्ध साप चावून मेल्याची वार्ता कानी आली. त्यावेळी रणवर्मा आपल्या अंतःपुरात झोपलेला होता.

आता राजाला कैदेतून मुक्त करण्यात आले. एका दुष्ट सिद्धाने अनंगवर्माची परिस्थिति कशी दयनीय करून टाकली आहे याबाबत राजाने सर्व नागरिकांना माहिती दिली. मुका अनंगवर्मा आपल्या देशात परत आला. जनतेने मोठ्या आनंदाने त्याचे स्वागत केले.

अंतःपुरात पडलेले आपले निर्जीव शरीर पाहून अनंगवर्माला रडू कोसळले. त्याने खुणाकरून आई-वडिलांना सुचविले की त्या शवाची अंत्य-क्रिया करण्यात यावी.

एवढी गोष्ट विक्रमादित्याला ऐकवून वेताळ म्हणाला - "हे राजा, अनंगवर्माचा सारा व्यवहार निरर्थक आणि असंगत आहे. सिद्धाकडून फसवल्या गेलेल्या अनंगवर्माला मेलेल्या मोराच्या शरीरात प्रवेश करता आला असता आणि प्रभातनगरला जाऊन आपल्या पित्याला जे घडले ते सर्व सांगता आले असते. असं न करता त्याने एका मुक्या माणसाच्या शरीरात प्रवेश केला, हा त्याचा अविवेकच नाही तर काय? अंतःपुरात पडलेल्या आपल्या मृत शरीराची अंत्यक्रिया करायला त्याने आपल्या आई-वडिलांना सांगितले, हा ही एक मूर्खपणाच नाही का? माझा तर असा दावा आहे की ही मूर्खपणाची पराकाष्ठा आहे. आपल्या मंत्र-बळाच्या साह्याने अनंगवर्मा एकदा सिद्धाच्या शरीरात आणि दुसऱ्या वेळी मुक्या तरुणाच्या शरीरात प्रवेश करू शकला होता. मग आपल्याच पूर्व-शरीरात प्रवेश करायला त्याला काय हरकत होती? पण त्याने तसं केलं नाही, याचं कारण काय बरे असावं? तो मंत्र विसरून गेला होता काय? याबावत विचार ही त्याच्या मनात आला नाही! त्याला बुद्धि-भ्रंश झाला होता का?"

वेताळाच्या शंकांचे निरसन करीत राजा विक्रमादित्याने स्पष्टीकरण केले - "अनंग-वर्माची बुद्धि फार तल्लख आहे. म्हणूनच असल्या अत्यंत विषम परिस्थितीत ही त्याने कोणते ही अनुचित काम केले नाही. मन्त्रोच्चार करून जर त्याने मोराच्या शरीरात प्रवेश केला असता तर पुन्हा मन्त्राचा उच्चार करण्याची शक्यताच राहिली नसती. आपल्या स्वतःच्या शरीरात प्रवेश करणे असंभवच झाले असते. मोर मंत्राचा उच्चारच करू शकणार नाही. त्या परदेशी माणसा बरोबर राज्याच्या सरहद्दीजवळ आल्यावर तो तिथेच थांबला. याचं ही एक विशेष कारण होतं. मायावी सिद्धाला प्रभातनगरीत सर्व जण अनंगवर्मा म्हणूनच ओळखत होते. राजकुमार असल्यामुळे तो वाटेल ते करू शकत होता. सिद्धाच्या रूपातील अनंगवर्मा नगरीत आलेला आहे हे जर त्याला समजले असते तर त्याचा काटा काढण्यासाठी त्याने काही ही केले असते. कदाचित् त्याला मारून टाकलं असतं. मूक माणसाच्या शरीरात प्रवेश केल्यानंतरच त्याला समजले की तो मुका आहे. मुका माणूस स्पष्ट मंत्रोच्चार करूच शकणार नाही. तसा प्रयत्न केला तर ते अविवेकाचे होईल. म्हणून ते शरीर आपले आहे हे जाणत असून ही त्याने आई-वडिलांना शवाची दाह-क्रिया करायला सांगितली. म्हणून याबाबत जरा ही शंका नको की अनंगवर्माचा सर्व व्यवहार योग्य व सुसंगत आहे. तो मूर्ख व अविवेकी मुळिच नाही."

राजाचा मौन-भंग करण्यात वेताळ यशस्वी झाला. आता तो प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

आधार - विमलादेवी सिन्हा यांची एक कथा

Restore

दोन कवि

चन्द्रपुरीच्या दरबारात विष्णुशर्मा नावाचा एक कवि होता. इतर कवींची कविता ऐकून तो जेंव्हा संतुष्ट होई तेंव्हा तो लगेच त्यांची प्रशंसा करीत असे. त्याच दरबारात नारायणशास्त्री नावाचा आणखी एक कवीही होता. पण तो मात्र इतर कवींचे श्रेष्ठत्व कधीच मान्य करत नसे.

विष्णुशर्माला कोणी त्याचे नारायणशास्त्रीबद्दलचे मत विचारले, तर तो म्हणे, "नारायणशास्त्री अेक चांगले कवि आहेत, त्यांच्या कविता अुत्तम असतात याबद्दल काही शंकाच नाही."

पण अुलट नारायणशास्त्रीला कोणी विष्णुशर्माबद्दल विचारले तर तो बेधडक म्हणे, "अरे त्याबद्दल सांगण्यासारखं आहेच काय? अगदी सरळपणे म्हणता येईल की, त्यांच्या रचनांमधे काव्यगुण फारच कमी आहे. अजून खूप मेहनत करायला हवी त्यांना."

ही गोष्ट राजाच्या कानी पडली. एकदा कवि सम्मेलन चालू असताना त्याने विष्णुशर्माला म्हटले, "शर्माजी, तुम्ही तर नारायणशास्त्रीच्या कवितांची स्तुती करत असता; पण नारायणशास्त्री मात्र तुमच्या काव्यात नेहमी दोषच दाखवत असतात! तुमचं काय मत आहे याबाबत?"

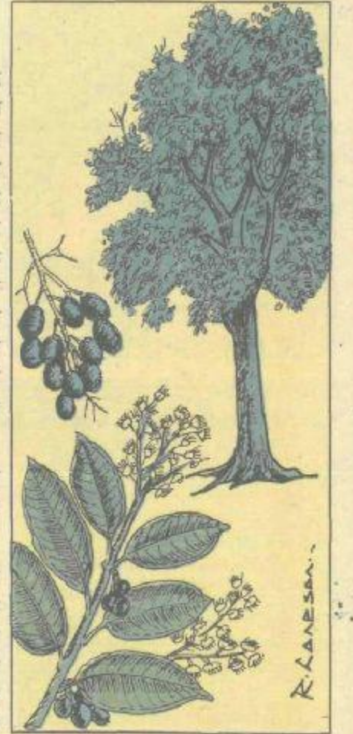
यावर विष्णुशर्मा हसून म्हणाला, "काव्याच्या बाबतीत आमच्या स्तरात कमी-जास्त असू शकेल; पण हां, एका विषयात आमची दोघांचीही चूक झालेली आहे. असं वाटतंय की, त्यांच्या काव्याबद्दल माझं मत, अन् माझ्या काव्याबद्दलचं त्यांचं मत, ही दोन्हीही अगदी चुकीची मतं आहेत."

विष्णुशर्माच्या बोलण्यातला गूढार्थ समजून नारायणशास्त्रीने शरमेने मान खाली घातली.

जांभूळ

त्रिचनापल्ली जवळच जम्बूकेश्वर नामक एक सुप्रसिद्ध शिवमन्दिर आहे. या मन्दिराच्या प्रांगणातच जांभळाचा एक मोठा वृक्ष आहे. चारी दिशांना पसरलेल्या त्याच्या फान्द्या पाहून असे वाटते की मन्दिरासाठी निसर्गानेच एक मोठा मांडव बनवलेला आहे; हे केवळ या स्थानाचेच वैशिष्ट्य होय. जांभळाचा वृक्ष केवळ शिवाचाच नव्हे, तर गणेश व कृष्ण यांचाही प्रिय वृक्ष आहे, असे हिन्दू लोक मानतात. मेघांचा अधिपती जांभूळ-वृक्षाच्या रूपात जन्माला आलेला असल्याने त्याची फळेही मेघवर्णी म्हणजे काळीअसतात, अशी समजूत आहे. भगवान श्रीकृष्णाचे वर्णन करताना असे म्हणतात की, नीलमेघ शामही जांभळाच्याच रंगाचे आहेत. बौद्ध लोकही जांभूळ वृक्षाला पवित्र मानतात.

वृक्ष शास्त्रात जांभळाला सिझिकिय (लिन) असे म्हणतात. हा प्रथम इक्वेनिया जांबोलाना लांक या जातीचा वृक्ष मानला जाई.

नेहमीच हिरवा दिसणारा हा जांभूळ-वृक्ष चांगला अुंच असतो. वृक्षाचे प्रमुख खोड सरळसोट नसून फांद्यांबरोबरच कुठेकुठे वाकलेले असते. जांभूळवृक्ष आपल्या देशात सर्वत्र आढळतो. याला जेंव्हा मोहोर येतो, किंवा छोटी छोटी फळे लगतात, तेव्हा वातावरण कोरडे असणे आवश्यक असते. साधारणत: मार्च - मे या काळात झाडाला मोहोर येतो. हिरवट पांढऱ्या रंगाच्या लहान लहान फुलांचे गुच्छ दिसून येतात. फळे सुरुवातीला हिरवी दिसली, तरी पिकू लागली की त्यांना चमकदार काळा रंग प्राप्त होतो. जांभळे शरीराला थंडावा देतात आणि पचनशक्ती वाढवतात. ही फळे, झाडाची पाने, साल वगैरे सर्व भाग औषधे बनवण्यासाठी वापरली जातात. याचे लाकूड चांगले टणक असल्याने होड्या बनवण्यासाठीही त्याचा अुपयोग केला जातो.

आदिकवि वाल्मिकी

हजारो वर्षांपूर्वी आपल्या देशात जंगलेच जंगले होती. कोणत्या ही एकाद्या स्थानाहून दुसऱ्या स्थानी जायचे असेल, तर जंगलातून जावे लागे. त्या काळात चोर लुटारूंचेही बरेच प्राबल्य असे.

एकदा एक मुनि रामनाम जपत अेकटाच जंगलातून जात असताना, 'थांब' अशी आज्ञा कानी येअून तो तेथेच थबकला. वळून पाहिले असता हातात कुऱ्हाड घेतलेला एक दृढकाय पुरुष त्याच्यासमोर येअून रस्ता अडवून अुभा राहिला.

मुनीने विचारले, "कोण आहेस तू?"

"दिसत नाही मी कोण आहे ते? एक लुटारू आहे मी! तुझ्या जवळ काय असेल, ते मुकाट्याने माझ्या हवाली करून चालू लाग पाहू!" तो गर्जून बोलला.

मुनीने तरीही शान्त स्वरात त्याला विचारले, "केंव्हापासून असा येणाऱ्याजाणाऱ्या प्रवाशांना लुटायचा अुद्योग करतोयस तू?"

"बऱ्याच काळापासून. पण तुला काय करायचंय त्याच्याशी? मी सांगितल्याप्रमाणे कर अगोदर!" डोळे लाल करत दरोडेखोर गुरकावला.

"तुझ्या म्हणण्याप्रमाणेच करीन मी. पण अगोदर सांग तर खरं, की हे सारं तू कुणासाठी करत असतोस?" मुनीने विचारले.

"काहीतरी काय विचारतो आहेस? आपल्या कुटुम्बासाठीच तर करतोय की मी हे. त्यांच्या पालन-पोषणाची जबाबदारी आहे माझी." डाकू अुत्तरला.

"बायकामुलांसाठी इतका अधर्म करतो आहेस तू? दुसऱ्यांवर अत्याचार करतोस, अघोरी कृत्य करतोस! तुला कळत नाही का, कि तू यासाठी केवढं पाप गाठी बांधतो आहेस? या पापात तुझी बायकोमुलं भागीदार होतील का?" मुनीने निर्भयतेने विचारले.

"का नाही होणार भागीदार? हे सारं तर त्यांच्यासाठीच करतोय ना मी? त्यांचा भाग नक्कीच असायला हवा." हातची कुऱ्हाड खाली ठेवत दरोडेखोर अुत्तरला.

"नाही. आपल्या पापाचा भार तुला स्वतःलाच वहावा लागेल. हे पहा बेटा, तुझ्या पापात कोणीही भागीदार होणार नाही, शंका असेल तर घरी जाअून विचार तुझ्या माणसांना." मुनी म्हणाला.

दरोडेखोर ताबडतोब घरी गेला. बायको-मुलांना मुनींचे बोलणे सांगून विचारले, "माझं पाप तुम्हीही सर्वजण घ्याल ना वाटून?" त्याची खात्री होती, की सर्वजण 'हो' म्हणतील.

"हे कसं शक्य आहे? आम्ही का म्हणून भागीदार व्हायचं? कुटुंब संभाळणं हे तुमचं कर्तव्यच आहे. आमचं पालन-पोषण करणं हा धर्म आहे तुमचा, तुमची जबाबदारीच आहे ती. ती पार पाडण्यासाठी तुम्ही काय करता, याच्याशी आमचा काही संबंध नाही. तुमच्या पापांशीही आमचा संबंध नाही. मुनींचं बोलणं शंभर टक्के बरोबर आहे." बायको अुत्तरली.

मुलांनीही आईचंच अनुकरण केलं.

त्यांच्या या अुत्तराने दरोडेखोर गप्पच झाला. धावत धावत जाअून त्याने मुनीच्या पायांवर लोळण घेत म्हटले, "या पापांच्या गर्तेतून माझा अुद्धार करा मुनिवर!" आता त्याच्या आवाजांतली गुर्मी नाहीशी होअून तो अगदी हीन-दीन झाला होता.

त्या करुणामय मुनींनी त्याला रामनामाचा अुपदेश दिला आणि म्हटले, "भक्ती आणि श्रद्धेने हे नाव जपत रहा; तुझी पापे धुवून जातील."

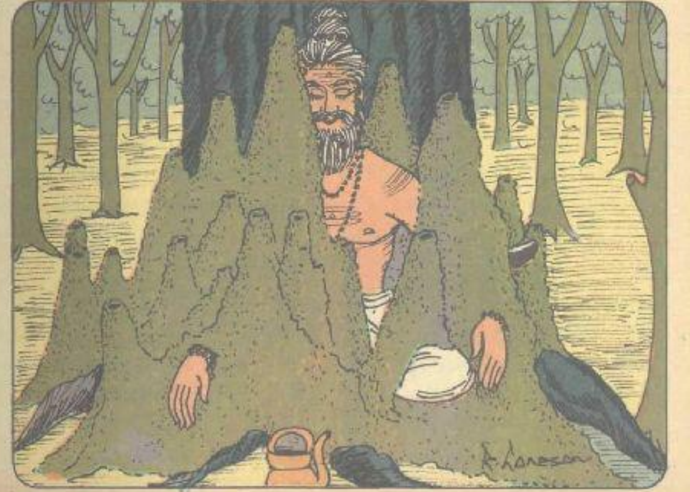
दरोडेखोर ताबडतोब एका झाडाखाली आसन घेअून ध्यानस्थ बसला. तोंडातून फक्त रामनाम येअू लागले. दिवस, महिने, वर्षे अशीच निघून गेली.

मुनि पुन्हा एकदा त्याच रस्त्याने जात असताना एका वारुळातून त्याला 'रामनाम' ऐकू आले. त्याने ताबडतोब वारुळ खोदले तेंव्हा त्यातून जटाजुटा वाढलेला एक मुनि बाहेर पडला. हा मुनि म्हणजेच तो एके काळचा दरोडेखोर होता, त्याचे पहिले नाव होते रत्नाकर. पण आता वारुळातून तो बाहेर पडला, अन् संस्कृतमध्ये वारुळाला 'वल्मिक' असे म्हणतात, म्हणून त्याचे नाव पडले वाल्मीकि.

तमसा नदीच्या किनारी तो आपले तपोजीवन व्यतीत करू लागला. एके दिवशी नदीत स्नान करून आपल्या आश्रमाकडे परत निघत असता त्याला क्रौंच पक्षांचे एक सुंदर जोडपे दिसले. इतक्यात एका भिल्लाने त्यातील एक पक्षी आपल्या बाणाने मारून खाली पाडला. या दृश्याने वाल्मीकींचे मन करुणेने द्रवले. त्यांचा शोक एका श्लोकाच्या रूपाने तोंडातून बाहेर पडला - 'मा निषाद ...... काममोहितम्।' हेच या भूमीवरचे आदिकाव्य ठरले. अशा तऱ्हेने वाल्मीकि हे आदिकवि ठरले.

या नंतर त्यांनी रचलेले रामायण हा 'वाल्मीकि - रामायण' या नावाने जगप्रसिद्ध संस्कृत ग्रन्थ ठरला. याचे भाषांतर जगातल्या अनेक भाषांतून झाले. ते वाचून अनेक लोक तन्मय होअून गेले. त्यांना जीवनाचा एक महान् आदर्श गवसला.

भक्ति, श्रद्धा, दृढनिश्चय आणि आत्मविश्वासाने जो कोणी आपल्या आयुष्यात कर्म करील, जो आपले आयुष्य एक आदर्श समोर ठेवून सार्थक बनवू इच्छील, अशांचा स्फूर्ति स्रोत म्हणजेच वाल्मीकि. या सद्गुणांनी युक्त मानव हा अुत्तम पुरुष बनू शकतो हे त्यांनी स्वतःच्या अुदाहरणाने सिद्ध करून दाखवले आहे.

Restore

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. मेट्रिक पद्धति सर्वात अगोदर कोणत्या देशात अमलात आली?
२. 'देवदेवतांची दरी' आपल्या देशात कोठे आहे?
३. सम्राट अलेक्झांडर किशोरावस्थेत असताना त्याला जो घोडा दिला गेला होता, त्याचे नाव काय?
४. आपल्या देशात 'गुलाबी शहर' नावाने प्रसिद्ध शहर कोणते?
५. 'जूडो' ही एक आत्मसंरक्षणाची कला आहे. तिला विशेष रूप कोणी दिले?
६. नाट्यकलेसंबंधी विवरण प्रस्तुत करणाऱ्या संस्कृत ग्रन्थाचे नाव काय? त्याचा रचयिता कोण?
७. एक सण 'गुलामांचा सण' म्हणून प्रसिद्ध आहे. या सणाच्या दिवशी मालक आपल्या गुलामांना भोजन वाढतात. या रोमन सणाचे नाव काय?
८. शून्य या संकल्पनेचा शोध कोणत्या भारतीय शास्त्रज्ञाने लावला?
९. 'हेल्थ स्टॅम्पस' कोणता देश प्रकाशित करतो? त्याचे वैशिष्ट्य काय?
१०. पृथ्वीला सूर्यप्रदक्षिणेसाठी किती अवधि लागतो?
११. जपानचा अतिप्राचीन ग्रन्थ कोणता?
१२. भारताला भेट देणारे अमेरिकेचे पहिले अध्यक्ष कोण?
१३. जगातले सर्वात मोठे ग्रन्थालय कोणते?
१४. टोकियो शहराचे जुने नाव कोणते?
१५. गॅलीलिओचा पहिला शोध कोणता?
१६. आपल्याच देशाचा नकाशा अंकित असणारा ध्वज कोणत्या देशाचा?

अुत्तरे

१. फ्रान्स.
२. हिमालय प्रदेशातील कुलू.
३. बुसीलियस.
४. राजस्तानची राजधानी जयपुर.
५. डॉ. जिगोरो कानो, १८८२ साली.
६. 'नाट्यशास्त्र', भरतमुनि.
७. शॉटर्नालिया.
८. आर्यभट्ट.
९. न्यूझीलंड. यापासून मिळणारे अुत्पन्न स्वास्थ्य संस्थांना दिले जाते.
१०. ३६५ दिवस, ५ तास, ४८ मिनिटे व ४६ सेकंद.
११. कोजिकिक - प्राचीन जपानचा इतिहास यात लिपिबद्ध आहे.
१२. डुएट आयसेन होवर, १९५६ मधे.
१३. मॉस्कोतील 'लेनिन स्टेट लायब्ररी'.
१४. ईडो.
१५. लंबक.
१६. सायप्रस.

निद्रा

शंखवर गावच्या चारही बाजूंना दगडांच्या टेकड्या आहेत. अुन्हाळ्याचे दिवस अन् कडक अून पडलेले आहे. सोळंकीने एक एकर जमिनीवर एक सुंदरसे मोठे घर बांधले आहे. परन्तु अुकाड्यामुळे त्याला झोप येत नाहीय. खूप प्रयत्न केले. पण झोप मात्र नाही.

नोकरांनी पंखे चालू केले. तरी त्यातून गरम हवाच खेळत राहिली. वाळ्याचे पडदे लावून त्यावर मधून मधून पाणीही मारले, तरीही हवा गरमच होती. सोळंकी अगदी बेचैन झाला.

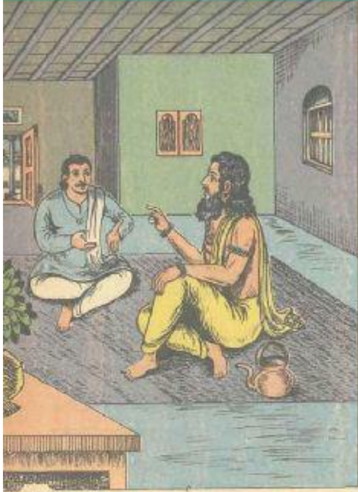
झोप न आल्याने सोळंकीला अशांत, अस्वस्थ वाटू लागले. तो अुगीच बारीक - सारीक गोष्टीवरून चिडू लागला.

"माझ्याकडून पगार घेअून, मी दिलेल्या पैशांवरच जगता, मी इथे झोपेवाचून तळ-मळतोय, अन् तुम्ही मात्र डाराडूर झोपा काढताय?" रागावलेला सोळंकी आता नोकरांवर घसरला.

नंतर आपली बायको आणि मुलांवर नाराज होअून म्हणाला, "माझ्यामुळेच मजेत रहाता तुम्ही; पण हा सगळा ऐषाराम माझ्याच कमाईचा आहे. घराची वीट अन् वीट म्हणजे माझ्या मेहनतीचं फळ आहे. माझ्याचमुळे सर्वजण तुम्हालाही मान देतात. तुम्ही सारेजण आरामात झोपताय, अन् मी?"

सोळंकीची स्थिति त्याच्या कुटुंबियांना पहावेना. एक जण वैद्याला घेअून आला. त्याने त्याची नाडी पाहिली अन् म्हणाला, "तुमची तब्येत एकदम छानच आहे. फक्त मानसिक स्थितीच बरी नाहीय तुमची." नंतर एका मान्त्रिकाला बोलावून त्याच्याकरवी ताईत बांधून झाला; पूजा वगैरे केल्या गेल्या. पण काहीही अुपयोग झाला नाही. अशातच एक साधु तेथे आला. सोळंकीची सर्व हकिकत जाणून घेअून तो म्हणाला, "हे पहा सोळंकी, पैसे कमावण्यासाठी रात्रंदिवस मेहनत करतोस.

महेश करमरकर

पण मुख्य गोष्टच विसरून गेलायस! हे जीवन म्हणजे एक पाण्याचा बुडबुडा आहे; कोणत्याही क्षणी फुटू शकतो तो!''

''स्वामीजी, जीवन अशाश्वत आहे, ही गोष्ट मी ही जाणतो. पण जाणूनही आपण काय करू शकतो?'' सोळंकीने विचारले.

''देवानं मनुष्याचं जीवन दिवसांत विभाजित केलंय. या प्रत्येक दिवसाची एक रात्र अन् एक दिवस असतो. दिवस प्रकाशाने युक्त असतो. माणसाची बुद्धी आणि शक्ती यांच्या अुपयोगाचा तो वेळ असतो. रात्र अंधाराने भरलेली असते. त्यावेळी माणसाने निद्रादेवीच्या मांडीवर सुखानं झोपायला हवं. मानवाच्या दृष्टीने निद्रा ही मृत्युसमान असते.'' साधूने सोळंकीला सर्व स्पष्ट करून सांगितले.

पण त्याच्या या बोलण्याकडे गंभीरपणे लक्ष न देता तो म्हणाला, ''हे तर सर्वांनाच माहीत असतं की!''

''होय; पण ज्या माणसांना हे माहीत आहे, त्यातलं सत्य ज्यांनी ओळखलंय त्यांना सुखाची झोपही मिळते. यासाठी काही वेळ सारं काही विसरून जाणं आवश्यक असतं. ते जर विसरता आलं नाही, तर झोपही तुझ्यापासून दूर पळेल.'' साधु बोलला.

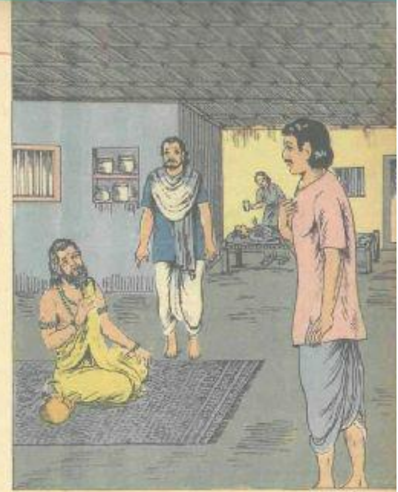
''पण माझ्यामुळे हे जे इतके लोक आरामानं रहातात, त्यांची जबाबदारी आहे माझ्यावर. ती क्षणभरही विसरून कसा झोपू मी? येईलच कशी झोप?'' सोळंकीने प्रश्न अुपस्थित केला.

''चल माझ्याबरोबर, मी तुला एक माणूस दाखवतो, चल.'' साधु म्हणाला.

आपण साधुचा शिष्य शोभू, असा वेष धारण करून सोळंकी त्याच्याबरोबर निघाला. दोघेही अचंचल नावाच्या माणसाच्या घरी गेले. त्याने दोघांचेही स्वागत करून भोजनही दिले.

त्याला आशिर्वाद देत साधूने विचारले, ''सुखात आहेस ना?''

हसून अचंचल अुत्तरला, ''माझी आई आजारी आहे, अंथरुणाल खिळून आहे ती. तिच्या अुपचारांसाठी खूप खर्च होतो आहे. माझी बायको रात्रंदिवस तिची सेवा करतेय. तरीही काही ना काही निमित्त करून ती सुनेला शिव्या देत असते. मग सासवा-सुनांची भांडणं चालतात. माझा मोठा मुलगा कुठलीही जबाबदारी अुचलत नाही. दुसरा मुलगा चांगला आहे माझा, पण त्याच्या भाग्यात विद्या नाहीय. घर गहाण टाकून कसाबसा घरखर्च भागवतोय हल्ली !''

साधूने त्याला विचारले, ''तुझ्या अडचणी तर भयानकच आहेत. या दलदलीतून कसा बाहेर पडणार तू? कोणता अुपाय योजला आहेस?''

''मी आपल्याकडून खूप प्रयत्न करतोय, कष्ट उपसतोय. पुढे भगवंताची इच्छा!'' निर्लिप्तपणे अचंचल बोलला.

दुपारी अचंचल साधूला म्हणाला, ''स्वामीजी, मला जरा जरूरी कामासाठी बाहेर जायचं आहे. अंधार पडण्यापूर्वी परत येईन मी. तुम्हाला सोडून जातोय म्हणून गैरसमज नका करून घेअू! माझी वाट पहा इथेच.'' आणि तो बाहेर गेला.

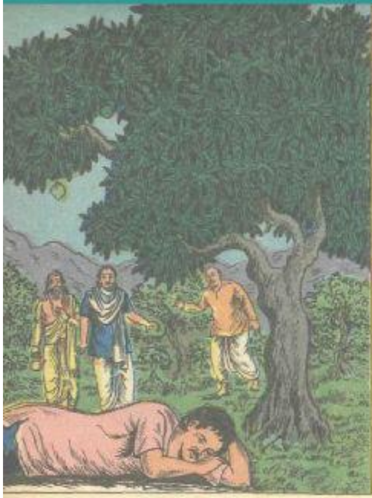
साधु आणि सोळंकीही लपून छपून त्याच्या मागे जात राहिले.

गावच्या कोपऱ्यावर असलेल्या पेरूच्या बागेत जाअून, तिथे आपले अुपरणे पसरून अचंचल क्षणभरात त्यावर गाढ झोपून गेला.

''पाहिलंस सोळंकी? निद्रा हा भगवंताने माणसाला दिलेला वर आहे. थोड्या वेळासाठी का होईना, पण माणूस आपले कष्ट विसरून जातो तेवढ्या काळात. अचंचल तसा तर अडचणींनी घेरून गेलेला आहे. तरीही या वरदानाचा अुपयोग तो किती छान करून घेतोय!'' साधु म्हणाला.

पण सोळंकी आपल्याला ते आवडल्याचे दर्शवीत म्हणाला, ''याला इतक्या अडचणींना तोंड द्यायचंय, पण पहा कसा मस्त झोपलाय! आपला अमूल्य वेळ कसा वाया घालवू शकतो हा? आपली जबाबदारी नीट न ओळखल्यामुळे गरिबीत सडतोय. आत्ता त्याला अुठवून मी सांगतो की वेळेचा अुपयोग कसा करायचा असतो, पैसा कसा मिळवायचा असतो, हे ही शिकवीन मी त्याला. पण तसं करण्यापूर्वी चांगला फैलावर घेणार आहे मी याला!''

''ठीक आहे; तुला वाटेल तसं कर.'' साधु

म्हणाला. सोळंकी त्याला हलवणार, इतक्यात मागून एका माणसाने त्याचा हात धरला आणि म्हटले, "अरे, तुझी बुद्धि काय कुठे चरायला गेलीय का? झोपल्या माणसाला अुठवू नये, एवढंही कळत नाही तुला?"

"तू कोण मला रोखणारा ? त्याला अुठवलं, तर तुझं काय बिघडणार आहे?" सोळंकीने रागवूनच त्याला विचारले.

"मी कोण ते सांगतो नंतर, प्रथम सांग तर खरं की तू कोण आहेस?" त्या माणसाने विचारले.

सोळंकी म्हणाला, "पैसा मिळवायचे अनेक मार्ग मला माहीत आहेत. अचंचलला धनाची गरज आहे. तेंव्हा आत्ता यावेळी तरी त्यानं झोपू नये. म्हणून त्याला अुठवून, पैसा कसा मिळवावा हे सांगायची माझी इच्छा आहे."

"पण रात्री झोपायला याला वेळ मिळत नाही. दोन दुकानदारांकडे जाअून त्यांचा हिशोब लिहावा लागतो त्याला. त्या दोघांच्या म्हणण्याप्रमाणे ते काम रात्रीच व्हायला हवं असतं. याशिवाय याची आई रात्रभर खोकत असते, दमाही आहे तिला. तिच्याजवळ कोणीतरी असणं आवश्यक असतं. अधून मधून ती सुनेला शिव्या देत असते. मग सूनही गप्प बसत नाही, अन् घर दणदणत रहातं. म्हणूनच दिवसा तो इथे येअून झोपतो, अन् तेही शेतात काम नसेल तरच! अशा माणसाला झोपेतनं अुठवणं बरं आहे का?" त्या माणसाने विचारले.

सोळंकीने त्याला विचारले, "पण तू कोण आहेस?"

"मी या बागेचा मालक आहे. मला घरात कोणी काम करू देत नाही. मला खूपच मोकळा वेळ असतो. जीवनात काहीतरी साधावं असं मला वाटतं, पण काय करावं ते कळत नाहीय! या विचारात मला झोपही येत नाही, पण अचंचल इथे येअून झोपत असतो, हे पाहिल्या-पासून मी ही इथे झोपायचा प्रयत्न करतो."

सोळंकी ने अुत्सुकते ने त्याला विचारले, "मग काय तुला इथे खूप झोप येते?"

"नाही! झोपेसाठी आसपासचं वातावरण महत्त्वाचं नसतं. त्यासाठी मन शांत असावं लागतं. इथे येणाराला चांगली झोप लागावी, असं माझ्या या बगीच्यात विशेष काहीही नाहीय." तो माणूस अुत्तरला.

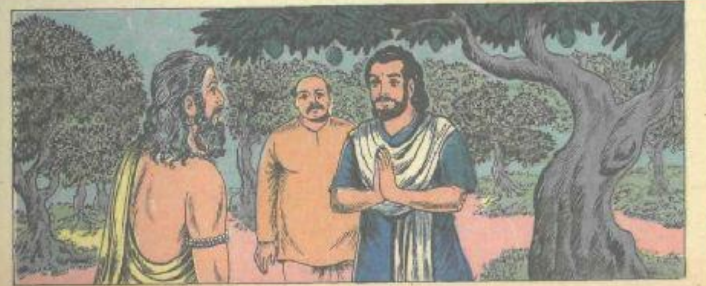
"मग अजून किती दिवस अचंचल असा झोपून वेळ वाया घालवत असलेला बघायची इच्छा आहे तुझी?" सोळंकीने चिडून विचारले.

"चांगली झोप लागणं ही माणसाला सहजप्राप्त गोष्ट नव्हे. ते अहोभाग्य म्हणायला हवं. अशा भाग्यवान माणसाला पहाण्यातही आनंद वाटतो. अचंचलची झोप कोणी मोडू नये, म्हणूनच मी इथे येत असतो; रखवालीच करतो म्हण ना त्याची. तसं करताना मला आत्म-तृप्ती होते. आपण एक सत्कृत्य करतोय असं वाटतं. आणि यामुळेच हल्ली मला रात्री खूप छान झोप लागते." तो बगीच्याचा मालक म्हणाला.

त्या माणसाचे बोलणे ऐकून सोळंकीचे डोळे अुघडले! होय, आपण कमवतो तर दुसऱ्यां-साठीच, पण त्यांचं सुख मात्र आपल्याला पाहवत नाही. ते आरामात झोपतात आणि आपल्याला झोप लागत नाही याचं आपल्याला दु:ख वाटतं. त्यामुळे नाराज होअून आपण त्यांचा हेवाही करतो. म्हणजेच याचा अर्थ असा की, आपलं मन स्वच्छ नाहीय; अन् म्हणूनच आपल्याला झोप येत नाही. ज्याचं आपलं काही नातं नाही, अशा अचंचलचीही झोप मोडायला निघालो आपण! बगीच्याच्या मालकाप्रमाणे त्याची झोप पाहून आपल्याला आनन्द नाही वाटला! आपण तर आतापर्यन्त हेवाच करत राहिलो झोप येणाऱ्यांचा!"

सोळंकीने आता त्या माणसाची खूप प्रशंसा केली. साधूनेही सोळंकीला आशिर्वाद दिला अन् सोळंकी घरी परतला.

तेंव्हा पासून सोळंकी मनापासून इतरांना मदत करू लागला. दुसऱ्यांचा आनन्द पाहून, आता त्याला वाईट वाटेनासे झाले. आपल्या-जवळ नसलेली वस्तु दुसऱ्याजवळ आहे, असे पाहून आता त्याला हेवा वाटेनासा झाला. त्याच्या जीवनाचा जणू नवा अध्यायच सुरू झाला. आता त्याची निद्रानाशाची समस्याही दूर झाली.

अविश्वास

सुंदर हा एक गरीब युवक होता. त्याला ना आईबाप होते, ना कोणी नातेवाईक. अुदर-निर्वाहासाठी आवश्यक अशा एकाद्या अुद्योगधंद्याचीही त्याला माहिती नव्हती.

एके दिवशी गावचे सारे लोक रात्रीच्या जेवणानन्तर गप्पागोष्टी करण्यासाठी एका वडाखाली बसले होते.

बोलता बोलता सुन्दरच्या बाबतीत बोलणे निघाले. गावच्या काही प्रमुखांनी आपसात ठरवले की, त्याला एकाद्या अुद्योगाला लावून द्यावे, अन् जमले तर त्याचे लग्नही करून द्यावे.

दुसऱ्या दिवशी गाव पाटलाने त्याला सांगितले की, त्याने जवळच्या तलावातून गावच्या प्रत्येक घरी एक एक घडा पाणी आणून द्यावे. त्या बदल्यात त्याला रोज एका घरून जेवण मिळेल अन् गावचे सर्वजण मिळून रहाण्यासाठी त्याला एक छोटेसे घर बांधून देतील.

त्याच दिवसापासून सुंदर सकाळपासून संध्याकाळपर्यन्त पाणी वहाण्याचे काम करू लागला.

काही दिवसांनंतर पुन्हा एकदा असेच रात्री वडाखाली लोक गप्पागोष्टी करत होते. सुंदरही त्यांच्यापासून जरा निराळा बसून त्यांचे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकत होता.

ते लोक गावातल्या शिवाच्या देवळाबद्दल बोलत होते. एक वृद्ध म्हणाला की या देवळाबद्दल एक विचित्र गोष्ट आहे अन् तो मजकूर एका खांबावर खोदलेला आहे. त्यात असे लिहिले आहे की, 'जो कोणी दीडशे घडे पाण्याने पिंडीला अभिषेक करेल, तो सम्राट बनेल.'

एकाने त्या खोदलेल्या मजकुराची टर अुडवली अन् म्हटले की, ''हा शुद्ध बकवास आहे. असा दीडशे घड्यांचा अभिषेक करून कोणी सम्राट बनू शकत असेल, तर सर्वच जण हे काम करून सम्राट बनू शकतील की!''

बाकी सर्वजणही त्याच्याशी सहमत झाले अन् म्हणाले की, ''म्हाताऱ्याच्या सांगण्यात काही तथ्य नाहीय.'' सुंदरने हे सारे बोलणे नीट ऐकले अन् रात्रभर त्याबद्दल विचार करत राहिला. त्याला झोपच आली नाही. त्याच्या मनात आले की, 'हा पुरातन विषय खोटा कसा असेल? हां, दीडशे घडे पाणी आणायचं सामर्थ्यच या कोणाच्यात नसल्यामुळे ते हा बकवास अन् असत्य गोष्ट मानत आहेत.''

तो विचार करत राहिला, 'पाणी आणणं हे तर माझं कामच बनलंय. दीडशे घडे शिवलिंगावर ओतून अभिषेक करीन मी! म्हाताऱ्याचं म्हणणं खरं निघालं, तर सम्राट बनेन. गोष्ट खरी न निघाली, तरी काय बिघडेल? अभिषेकाचं पुण्य तर पदरी पडेल ना?'

दुसऱ्या दिवशी गावच्या लोकांचे पाणी भरून झाल्यावर त्याने शिवाला अभिषेक सुरू केला. एक एक घडा मोजत तो पाणी पिंडीवर रिता करत राहिला.

एकशे चाळीस घडे ओतल्यावर सुंदरला थकल्यासारखे वाटू लागले. त्याचे पाय काहीसे लटपटू लागले. त्याला अुभे रहाणे अवघड वाटू लागले. पण स्वत:ला कसेबसे संभाळून अुरलेले दहा घडेही आणून ओतायचा त्याने निश्चय केला व कामाला लागला.

परन्तु आणखी आठ घडे आणल्यावर त्याची शक्ती अगदीच संपुष्टात आली. त्याच्या शरीरात अगदीच प्राण राहिले नाहीत. तो शिवलिंगाकडे

(पंचवीस वर्षांपूर्वी चांदोबात प्रकाशित झालेली गोष्ट.)

व स्वत:कडे निरखून पाहू लागला.

"आँ? एकशे अठ्ठेचाळीस घडे पाण्याने अभिषेक करून ही अजून सम्राट बनण्याची कोणतीच लक्षणं माझ्यात दिसत नाहीयेत! म्हणजे गावच्या लोकांचं म्हणणंच खरं असलं पाहिजे. अनुभवसंपन्न लोक खोटं कसं बोलू शकतील? मीच खरोखर मूर्ख! मी त्यांच्यावर विश्वास ठेवला नाही ही माझीचं चूक नव्हे कां? तो खोदलेला मजकूर नक्कीच निरर्थक अन् असत्य असला पाहिजे. मीच मूर्ख आहे, म्हणून असला अुपद्व्याप केला! पण आता काहीही असो. अुरलेलं दोन घडे पाणीही मी आता आणून टाकतो अन् नन्तर मला अुगीच कष्ट देणाऱ्या या शिवलिंगाचेही फोडून दोन तुकडे करून टाकतो. फुटलेलं शिवलिंग पाहून गावचे लोक मला कदाचित शिव्या देतील, शिक्षाही करतील. पण मला पर्वा नाही त्याची! त्यांच्यावर विश्वास न ठेवण्याचं पाप मी केलं. त्याची शिक्षा मला मिळालीच पाहिजे." अशी बडबड करत तलावावर जाअून त्याने आणखी दोन घडे पाणी आणले.

आपल्या निश्चयानुसार रागाने त्याने शेवटचा घडा पाण्यासकट आपल्या पूर्ण शक्तीनिशी पिंडीवर मारला. शिवलिंगाचे तावडतोब दोन तुकडे होअून त्यातून प्रत्यक्ष त्रिशूळधारी शिव प्रकट झाला. ते पाहून सुन्दर भयाने थरथरू लागला.

"सुन्दर, मूर्ख आहेस तू अगदी! बुद्धीच नाही तुला बघ! जे काम करायचं, ते भक्ती अन् श्रद्धेनं पूर्ण करून नंतर फळाची इच्छा करणं हे बुद्धिवन्ताचं लक्षण. तू मात्र अज्ञान आणि निर्बुद्धपणानं स्वत:च आपल्या पायावर कुऱ्हाड मारून घेतली आहेस. आलेली सुसंधी आपल्याच हातानं दवडलीस. शेवटचे दोन्ही घडे श्रद्धेनं ओतले असतेस तर नक्कीच सम्राट-पद मिळालं असतं तुला! आता क्षणभरही इथे राहू नकोस. जा, लवकर निघून जा इथून!" शिवशंकराने त्याची निर्भर्त्सना करत म्हटले.

लज्जेने मान खाली घालून सुंदर तेथून बाहेर पडणार, इतक्यात ते मोडके शिवलिंग व प्रत्यक्षातले शिवशंकर दोन्हीही अदृश्य झाले!

महाभारत - ६

दिग्विजय करून राजा पांडु परत आला. दिग्विजयाच्या काळात त्याने अनेक देश जिंकले, तर अनेक देशांचे राजे त्याचा पराक्रम व श्रेष्ठत्व जाणून, आपण होअून त्याला शरण आले. या सगळ्यांकडून मिळालेली अगणित संपत्ती त्याने भीष्म, विदुर, सत्यवती, धृतराष्ट्र इत्यादि वडिलधाऱ्यांना देअून टाकली. त्याला आता विश्रान्तीची व मनोविनोदाची आवश्यकता आहे असे जाणून भीष्म-विदुरांनी त्याला आपल्या राण्यांसह वनविहाराला जाण्यासाठी सुचवले. सूचना शिरोधार्य मानून तो अरण्यात गेला.

राजा पांडु आपल्या पत्नी कुंती व माद्रीसह वनात विहार करत होता, जनावरांची शिकार करत आनन्द लुटत होता. एक दिवस एक हरणाची जोडी सुखोपभोगात दंग असताना पांडूने त्यांच्यावर बाण सोडला, अन् त्यांच्या प्रेममिलाफाचा अन्त केला. परंतु ते खरोखरीचे हरीण-युगुल नसून ऋषी किन्दम व त्यांची पत्नी यांचे जोडपे होते! हरीण जोडीचे रूप धारण करून ते अुपभोगाचा आनन्द लुटत होते. मरता मरता मुनीने पांडूला शाप दिला, "संभोगासाठी तू आपल्या पत्नीला कवेत घेतलेस की माझ्या-प्रमाणेच तुलाही मृत्यु येईल!"

मुनीच्या मृत्यूचे पांडूला फार दु:ख झाले. त्याला स्वत:ला अजून अपत्यप्राप्तीही झाली नव्हती. त्यामुळे तो आपल्या पत्नींना म्हणाला, "तुम्हा दोघींबरोबर राजप्रासादात राहून

Restore

व्रतस्थ रहाणं, ब्रह्मचर्य पालन करणं मला सर्वस्वी अशक्य आहे. त्यापेक्षा इथल्या ऋषिमुनींच्या सान्निध्यात राहून मला ते जमेल असे वाटते. तत्त्वचिंतनातही माझा काळ आनंदात जाअू शकेल. तेव्हां मला आता संन्यास घेणं हाच एक मार्ग आहे. मी माझं अुरलेलं आयुष्य या जंगलातच व्यतीत करीन. तुम्ही दोघी हस्तिनापुरला परत जा अन् ही बातमी भीष्म, विदुर, धृतराष्ट्र इत्यादींना सांगा."

"आम्ही तुमच्या धर्मपत्नी आहोत. तुम्हाला सोडून कशा जाअू आम्ही? जाअून जाणार कुठे अन् कशा रहाणार? त्यापेक्षा आपण सर्व मिळूनच तपस्या करू अन् त्या पुण्याच्या बळावर स्वर्गलोक मिळवू." कुन्ती व माद्री दोघीही म्हणाल्या.

त्यांचा हा संकल्प कबूल न केल्यास तेथेच देहत्याग करायचा निर्धारही त्यांनी जाहीर केला.

पांडूला त्यांचे म्हणणे मान्य करावेच लागले. त्याने या दोघींसह वानप्रस्थ जीवन कंठायचे ठरवले. तिघांनीही आपली मूल्यवान वस्त्राभूषणे अुतरवून वल्कले धारण केली अन् बरोबर आलेल्या परिचारिका व अन्य नोकरवर्गाला हस्तिनापुरला परत पाठवले. कोठेही एका स्थानी न रहाता पांडु कुन्ती व माद्रीसह वने, अुपवने फिरत राहिला. अशा तऱ्हेने नागशत पर्वत, चैत्ररथ, कालकूट, हिमवन्त, गन्धमादन, इन्द्रद्युम्नपद, हंसकूट इत्यादि स्थानी काही दिवस रहात पुढे शतशृंगपर्वतावर पोचले. तेथे अनेक ऋषिमुनींचा निवास होता. राजा पांडूही त्यांच्याबरोबर कठोर तपस्येत मग्न झाला.

शतशृंग पर्वतावरील वातावरण पांडूला फार आवडले. पहाटेच अुठून तो स्नानादि कृत्ये आटोपून ऋषिमुनीं बरोबर ध्यानधारणा करी. कुंती, माद्री या दोघी तेथे सापडणारी कंदमुळे, फळे वगैरे आणून पाकसिद्धी करीत. त्यांनी आपला आश्रम छान सजवला होता. आपल्या कुटीसमोर काही फुलझाडे ही त्यांनी लावली होती. तेथे येणारे पक्षी ,हरणे, खारी, ससे इत्यादि प्राण्यांना त्या प्रेमाने खाअू घालत. त्यांचे प्रेम पाहून ते प्राणीही निर्भय होअून त्यांच्या भोवताली वावरत, त्यांच्या हातातील खाणे जवळ जाअून खात.

परन्तु आता त्याच्या मनात शंका अुपस्थित झाली की, निपुत्रिकांनी कितीही घोर तपस्या केली, तरी त्यांना पुण्यलोक प्राप्त होत नाही. पण त्याच्या तर संतान प्राप्ती नशीबात नव्हती! त्याने असा विचार केला की, 'आपल्याच सारख्या किंवा आपल्याहूनही अुत्तम अशा एकाद्या पुरुषाने आपल्या पत्नींना अपत्यप्राप्ती करून द्यावी. ते पुत्र 'क्षेत्रज पुत्र' होतील. आपण स्वतःही क्षेत्रज तर आहोत!' त्याने आपले हे विचार कुन्तीसमोर व्यक्त केले.

अन्य कोणापासून अपत्यप्राप्ती करून घ्यायला कुन्तीने प्रथम नकारच दिला, पण त्याची आवश्यकता पांडूने तिला पटवून दिली.

मग कुन्ती त्याला म्हणाली, "माझ्या लहानपणी महामुनी दुर्वासांनी मला एक मन्त्रोपदेश दिलेला आहे. कोणाही देवाचं स्मरण करून मन्त्र जपला की तो देव प्रत्यक्ष येअून पुत्रप्रसाद देअून जाईल. आता मी कोणत्या देवाचं स्मरण करू हे तुम्हीच सांगा."

"हे तर फारच छान! कुरुवंशाचा होणारा राजा धर्मज्ञ असणं अत्यन्त आवश्यक आहे. धर्मबद्ध होअून शासन चालवणं हे त्याला अनिवार्य असेल. तेंव्हा तू धर्मदेवाचंच स्मरण कर." पांडूने आनन्दाने सुचवले.

यमधर्माचे स्मरण करून कुंतीने मन्त्र जपल्यावर यमराज प्रत्यक्ष होअून कुंतीला प्रसाद देअून गेला, अन् ती गर्भवती झाली.

तिकडे हस्तिनापुरात एक वर्षापूर्वीपासूनच

गान्धारी गर्भवती होती. परन्तु कुन्ती माता बनली, तिला पुत्र झाला, तरीही गान्धारी अजून माता बनली नाही. कुन्तीच्या पुत्राचे नाव 'युधिष्ठिर' असे ठेवण्यात आले.

यानन्तर पांडूला वाटले की आपल्याला एक बलशाली पुत्रही असावा. वायुदेवाच्या स्मरणाने कुंतीला दुसरा पुत्र झाला. कुन्ती हे तान्हे बालक मांडीवर घेऊन बसलेली असताना एक विचित्र घटना घडली. अचानक एक वाघ कुठूनसा तिच्यासमोर आला. बाळ मांडीवर आहे, याचे अवधान न राहून कुन्ती एकदम घाबरून अुभी राहिली अन् ते तान्हे बाळ शिळेवर पडले. पण बाळाला काहीही इजा न होता, ती शिळाच फुटून तिचे चार तुकडे झाले. बाळाला काहीही इजा न होता, ती शिळाच फुटून तिचे चार टुकडे झालेले पाहून सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले. या घटनेनंतर त्यांनी या भीम पराक्रमी बाळाचे 'भीमसेन' असे नामकरण केले.

आता एका असामान्य अशा पुत्राची अपेक्षा पांडूने व्यक्त केल्यावर कुन्तीने इन्द्रापासून अर्जुनाची प्राप्ति करून घेतली.

हस्तिनापुरात गान्धारीलाही शंभर पुत्र झाले अन् इकडे कुन्तीलाही हे पुत्र झाले. आणखीही काही पुत्रांना कुन्तीने जन्म द्यावा अशी पांडूची इच्छा होती, पण कुन्तीने आता नकार दिला.

माद्री पांडूला म्हणाली, "कुन्तीला मन्त्रप्रभावाने तीन पुत्र प्राप्त झाले. माझाही समान अधिकार आहेच ना, मग मलाही का पुत्र नसावेत? तिने मला मन्त्र दिला तर मीही माता बनेन."

पांडूने कुन्तीला माद्रीची इच्छा सांगितल्यावर तिने माद्रीला मन्त्र दिला.

माद्रीने अश्विनीकुमारांची आराधना केली अन् त्यांच्यापासून नकुल व सहदेव दोन पुत्र मिळवले. मन्त्रप्रभावाने आणखीही पुत्रांची अपेक्षा माद्रीने व्यक्त केली. परन्तु तिने प्रथमच एकदम दोन देवतांपासून पुत्रप्राप्ति करून घेतल्यामुळे रागावून कुन्तीने नकार दिला.

एकेका वर्षाच्या अन्तराने झालेले आपले पुत्र पाहून आता पांडूराजा फार प्रसन्न होता. त्यांच्या संगोपनात तो आता आपला वेळ व्यतीत करू लागला. अन्य आश्रमवासीयांनीही या बालकांच्या संगोपनात खूप अुत्सुकता दाखवली. वसुदेवाने कश्यप ऋषींच्या हाती आपल्या नातवांना आभूषणे, वस्त्रे व खेळणी पाठवली.

पांडूराजाने तेथील पंडिताकडून मुलांना वेदाध्ययन करवले. अशा तऱ्हेने दिवस जात राहिले. पुढे वसंतऋतूत एकदा कुन्ती ब्राह्मणांच्या पूजेत मग्न असताना पांडू माद्री जवळ गेला. तिला एकटी पाहून, तिचा विरोध न जुमानता त्याने तिला आलिंगनात वेढले, अन् किन्दम ऋषींच्या शापामुळे त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले.

आपल्या पतीच्या प्रेतावर पडून माद्री विलाप करू लागली. तो ऐकून कुन्ती व अन्य मुनिगण तेथे धावत आले. घडलेली घटना पाहून सर्वांना दुःख झाले अन् आश्चर्यही वाटले. कुन्तीला जवळ बोलावून माद्रीने पांडूच्या मृत्यूचे कारण सांगितले.

"माद्री, अग काय केलंस हे! किन्दम-मुनींच्या शापाचं कायम स्मरण असल्यानं मी आजपर्यन्त यांना मोठ्या सजगतेनं संभाळलं, सावधगिरी बाळगली, तू असं का घडू दिलंस? झालं ते होवून गेलं. मी मोठी असल्यानं आता यांच्याबरोबर सती जाईन. मुलांचा संभाळ आता तूच सावधगिरीनं करत रहा." कुन्ती माद्रीला म्हणाली.

परन्तु माद्री रडतच म्हणाली, "मी त्यांना सावध रहायचा इशारा दिला, रोखण्याचा प्रयत्नही केला, पण अयशस्वी ठरले! पतीच्या प्राणांचं रक्षण करू न शकणारी अभागिनी,

Restore

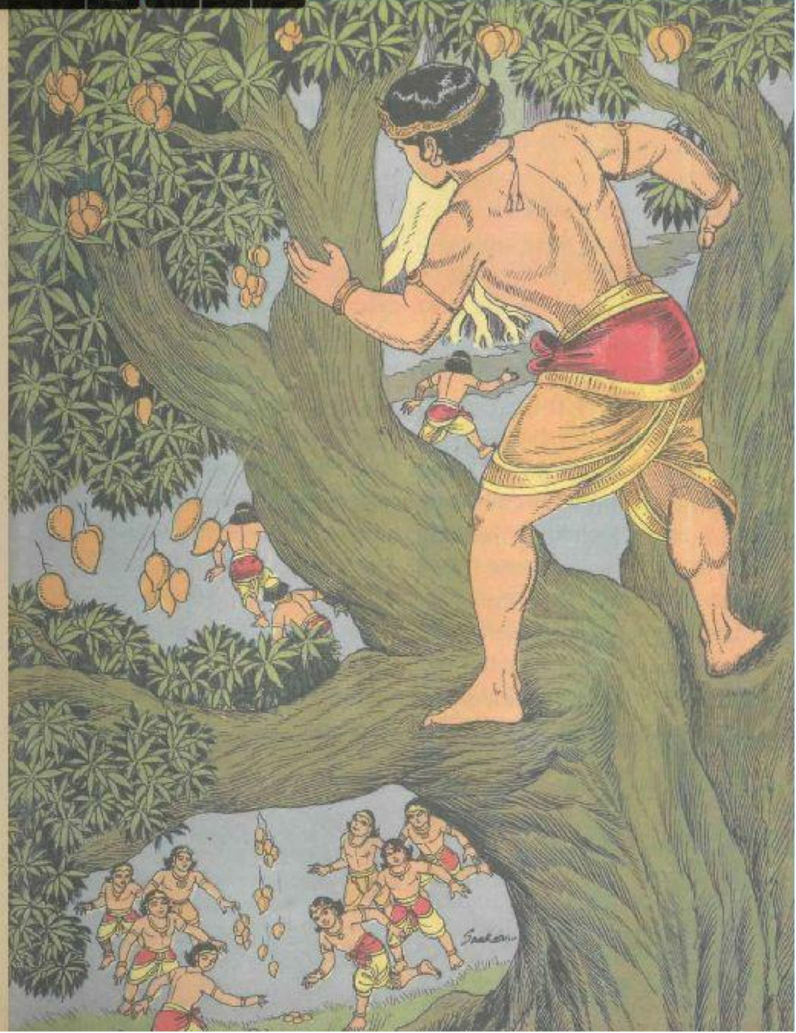
पापिणी आहे मी! मुलं संभाळण्याचं सामर्थ्य माझ्यात नाही. नवऱ्याला वाचवू शकली नाही, ती मुलांना काय संभाळणार! इहलोकात पतीला सुख देऊ शकले नाही, ते कदाचित् परलोकात देऊ शकेन. तेंव्हा सती मीच जाईन.'' कुन्तीची विनवणी करून अन् तिची अनुमती घेऊन माद्री पतीबरोबर सती गेली.

शतशृंगवरचे मुनिगण कुन्ती व पांडवांना बरोबर घेऊन हस्तिनापुरला गेले. त्यांनी भीष्म, धृतराष्ट्र आदि कौरव यांना सगळी हकिकत निवेदन केली. पांडूराजाच्या मृत्यूबद्दल भीष्म, धृतराष्ट्र, विदुर यांनी दुःख प्रकट केले. विदुराने विधिवत् क्रियाकर्मे पार पाडली.

माद्री व पांडूचे चिताभस्म एका पालखीत ठेवून सन्मानपूर्वक ते गंगेत सोडण्यात आले. असंख्य लोकांनी यात भाग घेतला. बारा दिवसपर्यन्त या अन्त्यक्रिया चालू राहिल्या अन् मगच सर्वजण हस्तिनापुरी परत आले.

या सुमारास मुनि व्यासही हस्तिनापुरला आलेले होते. त्यांच्या सल्ल्यानुसार सत्यवती आपल्या स्नुषा अंबिका व अंबालिका यांना बरोबर घेऊन अरण्यात तपस्येसाठी निघून गेली. अरण्यातच तपस्या करता करता तिघीही स्वर्गाला गेल्या.

तेंव्हा पासून पांडव व कौरव धृतराष्ट्राकडेच वाढत राहिले. सर्वजण एकत्र खेळत, आपसात स्पर्धाही करत. सर्व स्पर्धा नेहमी भीमच जिंके. आपले बलप्रदर्शन करताना तो दहादहाजणांना वाहून नेत वेगाने धावे. पण रागावला की दुसऱ्यांचे केस धरून ठेवून काही केल्या सोडत नसे. पोहताना दहाजणांना एकाच वेळी पाण्याखाली दाबून धरी. मुले फळे तोडण्यासाठी झाडावर चढली की ते झाड तो गदागदा हलवी अन् कधी कधी एकादे झाड मुळासकट अुपटूनही काढी. बिचारी मुले त्याच्यापुढे थरथर कापत. पण असे करण्यात भीमाचा कोणताही दुष्ट हेतु नसे. त्याचा खेळ म्हणजे इतरांना प्राणसंकट होऊन बसे. भीमाची ही अपार शक्ती पाहून दुर्योधन द्वेषाने तडफडे. त्याला असे वाटत असे की, 'भीम मरून गेला, तर बाकी सारेजण आपलं सांगणं मानतील, आपल्यालाच मान देतील.' त्यामुळे तो तशा एकाद्या संधीच्या

शोधात होता. गंगा नदीच्या तीरावर प्रमाणकोटी तीर्थ नावाचे एक स्थळ होते. तेथे चारही बाजूंना पायऱ्यांनी वेढलेले एक सरोवर होते. त्याचा जलक्रीडेसाठी अुपयोग केला जात असे. जवळच एक अुद्यानवन आणि सुंदरसे भवनही होते. दुर्योधनाने ते सारे आपल्या सोयीसाठी, क्रीडेसाठी बनवून घेतलेले होते. एके दिवशी असे ठरले की सर्व राजकुमारांनी विहारासाठी तेथे जायचे. तऱ्हेतऱ्हेचे रुचकर खाद्यपदार्थ बनवले गेले अने सेवकांनी ते सारे प्रमाणकोटी स्थळाकडे नेले.

कौरवांबरोबर पांडवही तेथे गेले. आणलेले पदार्थ पांडवांनीही वाटून खाल्ले. पण दुर्योधन मात्र भीमाजवळच बसून होता. तो भीमाशी मोठ्या प्रेमाने बोलत होता अन् बोलता बोलता त्याने भीमाला विषमिश्रित पदार्थही खाअू घातले. भीमाच्या मनात दुर्योधनाबद्दल कसली ही शंका नसल्यामुळे त्याने ते पदार्थ पोटभर खाल्ले, अन् इतरांबरोबर जलक्रीडाही केली. पण आता वीष आपले काम करू लागले होते. त्याच्या पोटात गडबड होअू लागली. गंगातटावर वारा खात तो पडून राहिला अन् बेशुद्ध झाला.

दुर्योधनाला हे पाहून फार आनन्द झाला, कारण त्याची युक्ती सफल झालेली होती. त्याने भीमाचे हातपाय बांधले आणि गंगेच्या खोल पाण्यात त्याला टाकून दिले. भीमाला काहीही कळले नाही. तो सरळ पाताळलोकात पोचला.

तिथे विषारी साप त्याला चावले. त्या विषामुळे दुर्योधनाने त्याला चारलेले वीष अुतरून गेले आणि तो शुद्धीवर आला. आपले हातपाय बांधले गेलेलेही त्याच्या लक्षात आले. शरीराला एक झटका देअून ती बंधने त्याने तोडून टाकली. आपल्याला चावलेले साप तो आता मारून टाकू लागला.

ही गोष्ट वासुकीला कळली, अन् भीमाला पाहून तो आपला बांधवच आहे हेही त्याच्या लक्षात आले. कारण कुन्तीचा पिता शूर हा वासुकीच्या बहिणीचा मुलगा होता. वासुकीने भीमाला बरोबर घेअून जाअून एक असा रस पाजला, की ज्यामुळे हजार हत्तींचे बळ तो पिणाराला प्राप्त होते. या रसाचे आठ मटके फस्त करून भीम आरामात झोपून गेला.

मिथ्याभिमान

लोकनाथ हा एका संपन्न शेतकऱ्याचा मुलगा होता. लहानपणापासूनच त्याला फार लाडा-कोडात वाढवले गेल्यामुळे तो मोठा गर्विष्ठ अन् भांडखोर झाला होता. आपल्या बुद्धिमानीबद्दल त्याला फार गर्व वाटत असल्यामुळे तो नेहमी दुसऱ्यांची चेष्टामस्करी करून स्वत:ची करमणूक करून घेई. शहरात अुच्च शिक्षण पूर्ण करून तो गावात परत आला.

इतके अुच्च शिक्षण घेअूनही आपल्याला एका खेड्यात रहावे लागत आहे याबद्दल लोकनाथला मनोमन नेहमी दु:ख वाटे. त्याचा दावा असे की, तर्कशास्त्र अन् भाषाज्ञान या विषयात आपली बरोबरी करणारा कोणी या गावातच नव्हे, तर अन्यत्र कोठे असणे शक्य नाही.

लोकनाथ एकदा गावापासून जरा दूर असणाऱ्या तलावाच्या किनारी बसून आपल्या मित्रांशी निरर्थक गप्पा मारत बसलेला होता. त्यात वेळी गुरुनाथ नावाचा एक शेतकरी तेथून जात होता. त्याची गंमत करावी, असे वाटून लोकनाथने त्याला जवळ बोलावून विचारले, ''गुरुनाथ, असं समज की, आपण या तलावात एक मोठासा दगड टाकला, तर तो बुडेलच ना! पण याचं कारण काय असावं याबद्दल तुला काही सांगता येईल का?''

त्याच्या या प्रश्नाला हसून गुरुनाथ अुत्तरला, ''मोठासा कशाला? एखादा छोटासा दगड टाकला, तरी बुडेलच की तोही! त्याला पोहता येत नाही ना! दगड बुडायचं कारण हेच!''

गुरुनाथचे हे अुत्तर ऐकून केवळ लोकनाथच नव्हे, तर त्याचे सारे मित्रही खदखदा हसू लागले! लोकनाथ गुरुनाथला म्हणाला, ''तू जे सांगितलंस, ते अगदी चुकीचं आहे. कारण भूमीत गुरुत्वाकर्षण शक्ती असते. त्यामुळे दगड आपल्या वजनाने बुडून जातो.''

गुरुनाथ यावर काहीशा नाराजीने म्हणाला, ''पण मी दिलेल्या अुत्तरावर तुम्ही सगळे एवढे

वसंत मांडके

Restore

सात मजली हसलात याचं कारण काय? माझं म्हणणं कसं बरोबर आहे, ते मी तुम्हाला स्पष्ट करून सांगू का?''

त्याचे आव्हान स्वीकारत लोकनाथ म्हणाला, ''इतका लांब मासा पाण्यात सोडला, तर तो का नाही बुडत?''

''वा, वा! तो तर मासा आहे, तो सजीव असतो.'' लोकनाथ बेपर्वाईने म्हणाला.

''सजीव असला म्हणून काय झालं? त्याला सुद्धा वजन असतंच ना?'' गुरुनाथने विचारले.

''वजनानं काय होणार? त्याला पोहोता येतं, म्हणून बुडत नाही तो.'' लोकनाथ बोलला; पण लगेच त्याने आपली जीभ चावली! आपण चुकीचे बोललो, हे त्याच्या लक्षात आले.

पण गुरुनाथ लगेच खुशीने म्हणाला, ''मला तर मी दिलेलं अुत्तर अगदी बरोबर होतं, असंच म्हणावं लागेल! मी म्हटलं होतं ना, की दगडाला पोहोता येत नसल्यानंच तो बुडतो? आता बोल, बरोबर होतं ना माझं अुत्तर?''

आपली चूक लपवण्याच्या अुद्देशाने आता लोकनाथ म्हणाला, ''असेलही! पण, का व कसं घडतं, हे समजण्याचं एक शास्त्र आहे. खरं म्हणजे प्रत्येक क्रियेमागे एक कारण असतं, एक शास्त्र असतं. त्याबाबतचं पांडित्य जवळ असणं आवश्यक असतं.''

लोकनाथच्या या मोठमोठ्या गोष्टींचा गुरुनाथवर काहीच परिणाम झाला नाही. तो हसत म्हणाला, ''तू फिरवून फिरवून काहीतरी बोलतोस. तुझ्यासारख्यांना पांडित्याची आवश्यकता भासत असेल. पण माझ्यासारख्या एका सामान्य शेतकऱ्याला असल्या पांडित्याची काही गरज नाही. सकाळपासून संध्याकाळ-पर्यन्त अंगमेहनत करणाऱ्याला थोडंसं व्याव-हारिक ज्ञान पुरेसं असतं.'' इतके बोलून तो आपल्या वाटेने निघून गेला.

शेतकऱ्याच्या या बोलण्याने मात्र लोक-नाथचा चेहरा पांढरा पडला. आपल्या या पराभवानन्तर त्याचा गर्व अजिबात नाहीसा झाला. यानन्तर तो लोकांशी विनयाने वागू लागला अन् खुशीने गावातच राहून शेतीच्या कामात आपल्या पित्याला मदत करू लागला.

विवेकहीन सद्गुण

तरुण राघव फार चांगल्या स्वभावाचा होता, भोळा-भाबडा होता तो. लहानपणीच त्याची आई वारली अन् त्याच्या पित्याने पुन्हा लग्न न करता राघवला खूप लाडा-कोडाने वाढवले.

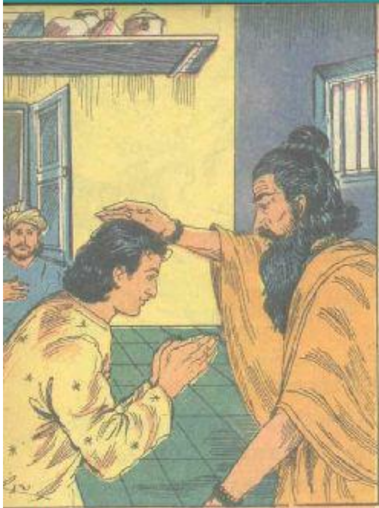
राघव लहानपणापासून इतरांना मदत करी; कोणी काही म्हटले, की तो त्यावर विश्वास ठेवी. पण काही माणसं लबाडही असतात हे त्याला कळतच नसे.

एक दिवस एक बैरागी राघवच्या घरी आला. राघवला पहाताच त्याने त्याची खूप स्तुति केली. परन्तु मुलाची स्तुति ऐकून त्याच्या पित्याचा चेहरा पडलेला बैराग्याला दिसला. ते पाहून बैराग्याला फार आश्चर्य वाटले. त्याने राघवला बाहेर पाठवले अन् त्याच्या पित्याला विचारले, ''तुझा मुलगा चांगला गुणी आहे. त्याचा चेहरा पाहूनच मी ओळखलं की, तो एक गुणी अन् अुत्तम युवक आहे. तुला तर याबद्दल अभिमान वाटायला हवा होता. पण तू तर अुदास दिसतोयस! काय कारण याचं?''

''स्वामीजी, तो सद्गुणी आहेच. पण सगळे त्याला फसवतात. मी जिवन्त आहे तोवर, काळजीचं कारण नाही. मी त्याला रोज समजावत असतो की या नुकसानकारक सवयी सोडून दे. मलाही आशा होती की, तो स्वतःत काही सुधारणा करील. पण तुमचं म्हणणं ऐकल्यावर माझी तीही आशा विफल होतेय असं वाटतं. तुमच्यासारख्या सज्जन माणसानं त्याची प्रशंसा करून त्याच्या सद्गुणांचं कौतुक केलं, तर तो जास्तच जागरूक होईल अन् आपण करत असलेल्या कृत्यांबद्दल त्याचा विश्वास आणखीच दृढ होईल. यासाठीच तुम्ही केलेल्या त्याच्या स्तुतीमुळे मला आनन्द वाटला नाही.''

बैराग्याने राघवच्या दुःखी पित्याचे सान्त्वन केले अन् म्हटले, ''तुझ्या मुलासारखे सुपुत्र या जगात फार कमी असतात. अशा मुलांच्यात

वत्सला कुलकर्णी

परिवर्तन घडवून आणण्याचा प्रयत्न करणे चूक आहे. परन्तु एका गोष्टीची मात्र त्यांना गरज आहे - व्यावहारिक ज्ञानाची. मी राघवला आपल्या बरोबर घेऊन जाऊन दोन वर्ष आवश्यक ते शिक्षण देईन.''

वैराग्याच्या बोलण्याने पित्याला संतोष तर वाटलाच, परन्तु मुलाच्या विरहाच्या विचाराने आता तो काळजीत पडला. आपण आता म्हातारे झालोत, आयुष्याच्या शेवटच्या क्षणी मुलाचा चेहराही पहाता न येणं किती कठीण होईल?

थोडा विचार करून बैरागी म्हणाला, ''सध्या मी तीर्थयात्रा करत फिरतो आहे. माझं देशभ्रमण संपवून मी कुसुमा नदीतीरावरच्या कुसुमपुरात येऊन राहीन; माझा आश्रम आहे तिथे! तेंव्हा तू राघवला तिथे पाठव.''

नंतर राघवला जवळ बोलावून बैरागी त्याला म्हणाला, ''भलेपणा हा पांढऱ्या रंगासारखा पवित्र असतो, अुलट बुरेपणा काळ्या रंगासारखा, पांढरा अन् काळा रंग एकत्रआला तर पांढरा रंग काळपट होऊ शकेल, पण काळा रंग पांढरा नाही होऊ शकणार. तू भला माणूस आहेस, पण वाईटपणाला साथ दिलीस, तर तुझ्या सद्‌गुणांचं दुर्गुणात परिवर्तन होईल.''

''हो, वाईट गोष्टींपासून नक्की दूर राहीन मी. पण स्वामीजी, वाईट गोष्ट ओळखायची कशी ?''राघवने भोळेपणाने विचारले.

त्याला प्रेमाने आशिर्वाद देत बैरागी म्हणाला, ''आजपासून वाईट गोष्टी तुझ्या-पासून आपोआपच दूर राहतील बेटे! माझ्या या आशिर्वादाचा प्रभाव दोन वर्ष कायम राहील. त्यानन्तर तूच माझ्याकडे ये. वाईट गोष्टी कशा ओळखायच्या, ते शिकवीन मी तुला तेंव्हा !''

यानंतर चमत्कार घडला. कोणीही मित्र राघवकडे येत नाहीसे झाले. राघवला याबद्दल वाईट वाटले; पण पित्याने त्याला समजावले, ''हा सगळा स्वामीजींचा प्रभाव आहे.''

दोन वर्षे निघून गेली. राघवचा पिता मरणासन्न होता. तो राघवला म्हणाला, ''बाळा, आता मी जगणार नाही. आपलं घर अन् शेत विकलंस, तर तुला तीस हजार अशर्फ्या नक्की मिळतील. त्या घेऊन कुसुमपुरला निघून जा. तिथे स्वामीजी तुला पुढे काय करायचं ते सांगतील. त्यांनी सांगितलेली दोन वर्षांची मुदत पुरी होत आली आहे. पण या काळात कुणावरही विश्वास न ठेवायची आठवण ठेव.''

यानंतर एका आठवड्याने राघवच्या पित्याचे देहावसान झाले. सान्त्वना देण्यासाठी आलेल्या लोकांना राघवने पित्याने दिलेल्या सूचनांबद्दल सांगितले. त्यापैकी एका संपन्न शेतकऱ्याने तीस हजार अशर्फ्या देऊन त्याचे घर आणि शेत खरेदी केले.

ही हकिकत कळल्यावर गणपती नावाचा राघवचा एक मित्र त्याला भेटायला आला अन् म्हणाला, ''अरे राघव, इतकी मोठी रक्कम बरोबर घेऊन जाणं बरं नव्हे. वाटेत चोर तुला फसवून संगळीच रक्कम पळवून नेतील. म्हणून मी एक सुचवतो तुला. आमच्या गावात सावकारा जवळ तीस हजार अशर्फ्या किमतीचा एक हिरा आहे. तू तो हिरा ही रक्कम देऊन खरेदी कर. कोणाला नकळत तो तुझ्या कपड्यात लपवून बरोबर घेऊन जा.''

शरभ सावकाराकडे इतका मौल्यवान हिरा होता ही गोष्ट खरीच. त्यानेच राघवची रक्कम हडपण्यासाठी गणपतीला त्याच्याकडे पाठवले होते. पण सावकार जेंव्हा गणपतीला आपले कारस्थान सांगत होता, तेंव्हा त्याची मुलगी सुशीला हिने ते सारे ऐकले. तिचे राघववर प्रेम

होते, त्याच्याशी विवाह करायची तिची इच्छा होती.

राघवने गणपतीचे सांगणे मान्य केले अन् रक्कम घेऊन तो शरभकडे गेला. रक्कम घेऊन ती आपल्या मुलीच्या हाती देऊन ती कपाटात ठेवायला त्याने तिला सांगितले.

सुशीलाने त्या अशर्फ्या घेऊन कपाटात ठेवल्या अन् कपाटातली तीस नाणी घेतली. एक एक नाणे एक एक हजार अशर्फ्यांच्या किंमतीचे होते. ती सारी नाणी एका थैलीत टाकून त्यातच राघवच्या नावे लिहिलेले एक पत्रही ठेवले.

पत्रात तिने लिहिले होते - 'माझं तुझ्यावर प्रेम आहे, बैराग्याकडून परत आल्यावर तू

माझ्याशी लग्न कर. माझे बाबा फसवून तुला नकली हिरा देत आहेत. म्हणून तुझी रक्कम मी तुला परत देत आहे.''

मधल्या अवधीत सावकाराने आपल्या बायकोला बोलावून म्हटले, ''मी या राघवला हिरा विकत आहे. दहा हजार कमी करून देतोय मी त्याला. तो कोणी परका थोडाच आहे, पेटीतला हिरा आणून दे याला.''

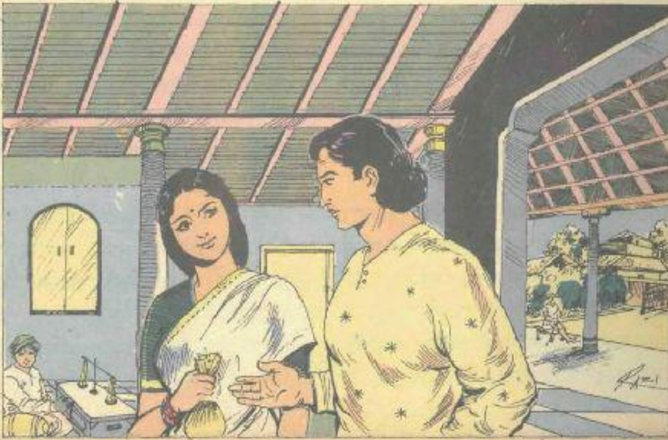
तिला आपल्या नवऱ्याचा स्वभाव चांगला माहीत असल्याने, तिने नकली हिऱ्याऐवजी खरा हिराच आणून राघवला दिला.

सुशीलाही नाणी ठेवलेली थैली सोपवत राघवला म्हणाली, ''वाटेत भूक लागली की ही थैली अुघड. यात खायचे पदार्थ आहेत. ते खाअून आपली भूक भागव.''

घरी येअून सुशीलेने थैलीत काय ठेवले आहे ने पाहण्याच्या अुद्देशाने राघवने ती अुघडली. सुशीलाचे पत्र आणि नाणी पाहिल्यावर सावकाराने आपल्याला किती फसवले आहे, हे त्याच्या लक्षात आले.

एका लहानशा पेटीत आवश्यक सामान ठेवून राघव कुसुमपुरकडे जायला निघाल . वाटेत त्याला एक प्रवासी भेटला. एक सहप्रवासी मिळाल्यामुळे राघवला बरे वाटले. हा सहप्रवासी धोकेबाज आहे, हे न कळल्याने बोलता बोलता राघवने आपली सगळी हकिकत त्याला सांगून टाकली.

थोडे दूर गेल्यावर दोघे एका झाडाखाली विश्रान्तीसाठी बसले. तेंव्हा तो दुसरा प्रवासी राघवला म्हणाला, ''मला झोप येतेय. माझ्या

या थैलीत मोठी रक्कम आहे. दोन लाख अशर्फ़्या आहेत यात. ही थैली नीट जवळ ठेव अन् राखण कर तिची. मी जागा झालो, की तुझी पेटी मी संभाळीन अन् तूही झोप काढ थोडी.''

राघने 'हो' म्हटले अन् प्रवाशाने थोडी झोप काढली. तो जागा झाल्यावर राघव झोपला. पण अुठल्यावर मात्र त्याला दिसले की तो प्रवासी निघून गेलाय, अन् आपली पेटीही नाहीशी झालीय! प्रवाशाने आपल्याला ठकवल्याचे अन् आपले सर्वस्व नाहीसे झाल्याचे त्याच्या लक्षात आले!

राघवला या घटनेने दु:ख तर वाटलेच, पण त्याने धीर सोडला नाही. तो तसाच कुसुमपुरकडे चालू लागला.

तो प्रवासी राघवची पेटी घेअून जरा दूर गेला आणि त्याने ती मोठ्या अुत्सुकतेने अुघडली. त्यात नाण्यांऐवजी एक साप वेटोळं घालून बसलेला पाहून तो दचकलाच! सापाच्या मस्तकावर एक लखलखता मणी होता. सापाचे फुसकारणे ऐकून प्रवाशाने पेटीचे झाकण एकदम बंद केले.

सापाला पाहून प्रवासी भयाने कापू लागला. पण पेटी तेथेच सोडून जाणेही त्याला इष्ट वाटले नाही, कारण तो नागमणी अत्यन्त मूल्यवान होता. प्रवासी पेटी अुचलून एका गारुड्याकडे गेला. त्याचे बोलणे ऐकून गारुडी भलताच खूश झाला. त्या देशाचा राजपुत्र आजारी होता अन् नागमण्याच्या स्पर्शाने तो बरा हेईल, असे वैद्याने सांगितलेले होते. नागमणी घेअून येणाऱ्याला राजाने अर्धे राज्य देअू करण्याची घोषणा दिलेली

होती.

गारुडी प्रवाशाला म्हणाला, "दोन दिवस तर निरनिराळ्या पूजा वगैरे कराव्या लागतील. तेंव्हा तू इथल्याच एकाद्या घरी दोन तीन दिवस रहा. मी पूजा वगैरे अुरकून घेतो."

या अवधीत गारुड्याने हुबेहूब तसलीच दुसरी पेटी पैदा केली अन् त्यात एक मेलेला साप व काचेचा मणी ठेवला. ती पेटी प्रवाशाला देत गारुडी म्हणाला, "पूजेच्या प्रभावानं यातला साप मरून जाईल आणि मणी तुझाच होईल. नागदेवतेची मला पेटी स्वतः न अुघडायची आज्ञा झालीय. तू मला फक्त दहा अशर्फ्या दे, अन् पेटी घेऊन जा. आता तू लाखो अशर्फ्यांच्या किंमतीच्या मण्याचा मालक आहेस."

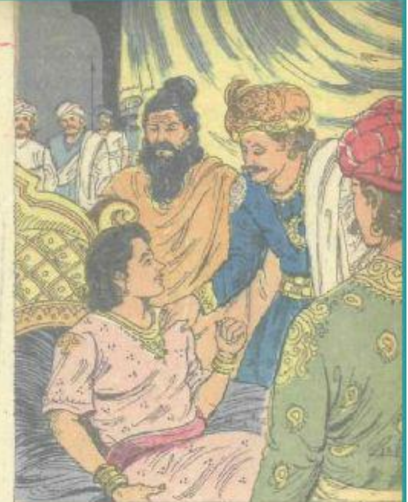
प्रवाशाने पेटी थोडीशी अुघडून त्यातला साप अन् मणी पाहून घेतला अन् मोठ्या आनन्दाने गारुड्याला दहा अशर्फ्या दिल्या. त्याला काय माहीत की गारुड्याने आपल्याला चांगलाच चकमा दिलाय!

प्रवासी निघून गेल्यावर एक एकान्त ठिकाण पाहून गारुड्याने पेटी अुघडली. पण त्यात तर सापही नव्हता व मणीही गायब होता! त्याऐवजी पेटीत काही ताडपत्रे त्याला मिळाली. बिचारा 'हाय हाय' करत राहिला! त्याला कळून चुकले की आपणही ठकवले गेलोय! तरीही त्या ताडपत्रात काही महत्त्वाचे लिहिलेले असावे असे त्याला वाटले. तो स्वतः निरक्षर असल्याने एका पंडिताकडे गेला.

ताडपत्रे वाचून पंडिताला कळले की, ते एक अद्भुत काव्य आहे. आजपर्यन्त या काव्याबद्दल कोणाला काही माहीत नसल्याचे ही त्याच्या ध्यानी आले. त्यामुळे ताडपत्रे राजाकडे नेअून दिल्यास तो आपल्याला हजारो अशर्फ्या देईल हे जाणून प्रत्यक्षात तो म्हणाला, "कोणी मूर्खानं यात काही निरर्थक गोष्टी लिहून ठेवल्या आहेत. पण ही पेटी मात्र आवडलीय मला. ती ठेवून घेअून मी तुला पन्नास अशर्फ्या देतो. चालेल?"

गारुड्याने ते आनन्दाने मान्य केले. ताड-पत्रांसह पेटी पंडिताच्या हवाली करून तो निघून गेला. पंडित ताबडतोब राजाकडे जायला निघाला. राजधानीत जाअून प्रथम तो एका धर्मशाळेत अुतरला.

त्या रात्री एक चोर पंडिताच्या खोलीत घुसला. पंडित आरामात घोरत पडलेला पाहून चोराने हळूच पेटी अूघडून पाहिली. तो ती अशर्फ्यांनी खचाखच भरलेली! पेटी घेअून तो तिथून पळून जाअू लागला, तेंव्हा शिपायांनी त्याला पकडले, त्यांनी पेटी अुघडून पाहिली. त्यांना एक माणसाचे कापलेले मस्तक त्यात आढळले. अजूनही त्यातून रक्त टपकत होते. ते शिर हुबेहूब राजकुमाराच्या चेहऱ्यासारखे होते! शिपाई पेटी व चोराला बरोबर घेअून राजाकडे गेले.

मधल्या काळात राघव कुसुमपुरला पोचला. बैराग्याचे शरीर अगदी काटकुळे झालेले पाहून त्याला फार आश्चर्य वाटले.

बैरागी राघवला म्हणाला, "बरा वेळेवर येअून पोचलास बघ! राजपुत्राला बरा करणारा नागमणी माझ्याजवळ आहे. अन् त्यासाठी आवश्यक ते मंत्र पढण्यासाठी आवश्यक ती ताडपत्रं ही आहेत माझ्याजवळ. त्यांचा अुपयोग करून अर्धे राज्य मिळवून घे. मीही येतो तुझ्या-बरोबर राजधानीला!"

बैरागी आणि राघव राजाला भेटले. राजा सादर त्यांना घेअून राजकुमारा जवळ गेला.

बैराग्याने राजकुमाराच्या शरीराला नागमण्याचा स्पर्श केला अन् मंत्रपठनही केले. पण अकस्मात राजपुत्राचे शीर अदृश्य झाले. बिछान्यावर केवळ धडच काय ते अुरले; अन् त्यातून रक्त वाहू लागले.

आपल्या पुत्राची अवस्था पाहून राजा एकदम भडकला. बैराग्याने राजाचा क्रोध शान्त केला अन् म्हटले, "चिन्ता नका करू महा-राज! मण्याचा प्रभाव फार तीव्र असतो. मेंदूला ती तीव्रता सहन होत नाही, म्हणून मी मन्त्रप्रभावाने शीर धडापासून निराळं केलंय. आता धडावर अुपाय केला जाईल."

इतक्यात शिपाई त्या चोराला तेथे घेअून आले अन् त्यांनी राजाला सारा वृत्तान्त कथन केला. राजा पेटी अुघडणार, इतक्यात राघव ओरडला, "ती पेटी तर माझी आहे!" झटकन पुढे होअून त्याने ती अुघडली. त्याच्या सर्व वस्तु

व्यवस्थित त्यात होत्या! राघव वस्तूंकडे मोठ्या प्रेमाने पहात असतानाच राजकुमार सजीव होअून अुठून बसला.

आपल्या पित्याकडे पहात राजपुत्राने विचारले. "मला काय झालंय बाबा? माझ्या शरीरात अचानक इतकी खूप शक्ती कशी आली?"

राजाच्या आनन्दाला सीमा अुरली नाही. वचनाप्रमाणे त्याने ताबडतोब बैराग्याला अर्धे राज्य देअू केले. बैराग्याने राघवला अर्पण केले.

परन्तु राजाला विनयपूर्वक प्रणाम करत राघव म्हणाला, "महाराज, माझ्यात राजा बनायची योग्यता नाही. मी जसा आहे, तसाच राहू द्या मला! राज्यभार आपला आपणच सांभाळावा!"

राजाने बैराग्याकडे पाहिले; तेंव्हा बैरागी त्याला म्हणाला, "महाराज, आपण पेटी अशर्फ्यांनी भरून द्या अन् आवश्यक संरक्षण देअून याला त्याच्या गावी पाठवून द्या म्हणजे पुरे."

बैराग्याचे हे बोलणे ऐकून राघव घाबरून म्हणाला, "स्वामीजी, पण आपणाकडून आवश्यक ते व्यवहारज्ञान मिळवल्याशिवाय कसा जाअू मी?"

बैरागी यावर हसत म्हणाला, "अरे व्यवहारज्ञान काही शिकून नसतं मिळत. भलेपणा मर्यादेबाहेर जात असेल, तर व्यवहारज्ञान मिळत नाही. म्हणजे याचा अर्थ असा की, तुझ्यात व्यवहारज्ञान येणारच नाही कधी! आता तुला खूप धन अन् अभय राजाकडून प्राप्त झालंय. ज्या सुशीलेचं तुझ्यावर प्रेम आहे, तिला भरपूर व्यवहारज्ञान आहे. तू फक्त आता तिच्याशी विवाह करून घे अन् ती म्हणेल त्याप्रमाणे वागत जा. तुझं रक्षण करत करतच मी असा काटकुळा आणि अशक्त झालोय. भविष्यात सावध रहा. पण पुन्हा माझी गरज पडणार नाही यासाठी जागरूक रहा."

राघवला आता कळून चुकले की विवेकहीन भलेपणामुळे आपण स्वामीजींना त्रास दिला आहे. यानंतर मात्र त्याने बैराग्याने सांगितल्या-प्रमाणेच जीवनयापन केले.

बहुरूपा वसुन्धरा

आदि वानर

१७८० मध्ये मादागास्कर मधे एक विशेष प्रकारचा लंगूर आढळला. हा आकाराला छोटा असून, याची शेपटी झुबकेदार होती. याचे डोळेही गोलगोल व मोठे असल्याने प्रथमतः लोक याला एक प्रकारची खार समजले. पण तो एक आदि वानर आहे. याच्या हातांना अंगठा असतो. त्यामुळे झाडाच्या सालाखाली दडलेले किडे पकडून तो खाअू शकतो. पण या किड्यांशिवाय अन्य काहीच तो खात नसल्याने ही जात नामशेष होण्याची भीती आहे.

गिधाडांची सहनशक्ती

अमेरिकेत आढळणाऱ्या 'एव्हरलाईड कॅरस' नावाच्या गिधाडांचे खाद्य आहे गोगलगाय. शंखासारख्या आपल्या कवचातून बाहेर पडलेली गोगलगायच फक्त ती खाअू शकतात. बाकदार असलेली त्यांची चोच तशी चांगली बळकट असते. पण वाकडेतिकडे असलेले कवच फोडायला मात्र या चोचीचा काहीही अुपयोग होअू शकत नाही. त्यामुळे गिधाडांना मोठ्या धीराने वाट पहात रहावे लागते. गोगलगाय बाहेर पडल्याबरोबर झडप घालून, गिधाड ती अुचलून खाअून टाकते.

झुरळासारखी वाळवी

कागद व लाकूड पोखरून खाणारी पांढरी वाळवी तुम्ही पाहिलीच असेल. निरखून पाहिले तर ही वाळवी मुंग्यांसारखी दिसत नसून झुरळासारखी दिसते हे तुमच्या ध्यानात येईल. मोठमोठी वारुळे बनवणारी ही वाळवी जमिनीखाली रहाते. पुरेसे मोठे झाल्यावर हे किडे पंख पसरून अुडून जातात. त्यांची जोडी जमली की ते जोडपे आपली निराळी वसाहत बनवते. ही पांढरी वाळवी जगात सर्वत्र आढळते.